

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ต้องการตอบปัญหานำวิจัยที่ว่า รายการเกมโชว์ประกอบสร้างภาพตัวแทนคนจนอย่างไร และผู้รับสารคนจนเกิดการยอมรับหรือต่อต้านภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์อย่างไร และทำไมจึงเป็นเช่นนั้น โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาในการเข้าสู่ปัญหานำวิจัยดังกล่าว ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน (Representation) ของ Stuart Hall
2. แนวคิดเรื่องการสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of Reality)
3. แนวคิดเรื่องการสื่อสารกับคนจน (Concept of Poverty and Mass Communication)
4. แนวคิดเรื่องโทรทัศน์และรายการเกมโชว์ (Television and Game show)
5. กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

แต่ละแนวคิดทฤษฎีมีรายละเอียด ดังนี้

แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน (Representation) ของ Stuart Hall

“โทรทัศน์เป็นสื่อที่มีความสัมพันธ์อยู่กับวัฒนธรรม” (Hall อ้างจาก Turner, 1990, p. 58) Stuart Hall เป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อแนวทางวัฒนธรรมศึกษาร่วมสมัยของสหราชอาณาจักร เขาเติบโตมาในช่วงทศวรรษที่ 1930 และเป็นสมาชิกผิวดำของครอบครัวชนชั้นกลางในประเทศจาไมก้า ในวัยเด็กเขาถูกดูแลจากเพื่อนชาวผิวขาว เมื่อโตขึ้นเขามีความสนใจงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมคนงานและวัฒนธรรมของคนผิวดำ ในปี 1951 เขาได้รับทุนศึกษาต่อด้านวรรณคดีอังกฤษที่มหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด (สมสุข หินวิมาน, 2547, น. 13-31) เขาได้เริ่มต้นการทำงานจากการเป็นบรรณาธิการของ New Left Review และครุชั้นมัธยมก่อนที่จะมาเป็นนักวิชาการที่มีความสนใจต่อวัฒนธรรมประชานิยมและสื่อ ในปี 1964 เขาได้ตีพิมพ์หนังสือเล่มแรก “The Popular Arts” โดยเขามีความเห็นต่อวัฒนธรรมประชานิยมว่าเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิต (organism) ภายใต้หลักการที่ว่า “วัฒนธรรมดั้งเดิมย่อมสูญสลายไป เนื่องจากมันไม่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตที่เราสร้างขึ้น” ดังนั้น เขาจึงสนใจการก่อรูปของวัฒนธรรมประชานิยมจากการให้ความหมายของคนร่วมสมัย มากกว่าการยึดมั่นต่อความหมายของคนรุ่นก่อน (predecessor)

ต่อมาในปี 1966 เขาได้เข้าทำงานที่ศูนย์การศึกษาวัฒนธรรมร่วมสมัย (Centre for Contemporary Cultural Studies-CCCS) ที่มหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม โดยเริ่มจากการเป็นผู้ช่วยของ Richard Hoggart และรับตำแหน่งผู้อำนวยการแทน Hoggart ในปี 1969 ในช่วงนี้เองเป็นเวลาที่ Hall ให้ความสนใจกับการพัฒนาการศึกษาแนวชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic studies) และสื่อมวลชนศึกษา (media studies) ตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษา และ Hall เริ่มต้นสนใจทฤษฎีของชาวยุโรป ทั้งนี้งานของเขาได้รับอิทธิพลจากแนวคิดโครงสร้างนิยม (structuralism) และสัญวิทยา (semiotics) โดยเฉพาะทฤษฎีว่าด้วยอุดมการณ์และการครองความเป็นเจ้าความคิด (ideology and hegemony) รวมถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดของ Levi-Strauss, Barthes, Althusser และ Gramsci ในการผลิตงานวิชาการที่ใช้จุดยืนเชิงตอบโต้นักวิจัยด้านสื่อมวลชนชาวอเมริกัน

ในปี ค.ศ. 1979 Hall ย้ายเข้าทำงานเป็นหัวหน้าสาขาสังคมวิทยาในมหาวิทยาลัยเปิด (Open University) โดยเขาได้ขยายขอบเขตวัฒนธรรมศึกษาไปยังประเด็นเรื่องเชื้อชาติ อาทิเช่น ในงานเขียน "Policing the Crisis" ที่เป็นการวิเคราะห์สื่อ และสืบค้นปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทางวัฒนธรรมย่อยต่างๆ รวมถึงการประกอบสร้างทางสังคมเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองของชาวอังกฤษ ซึ่งมีความคาบเกี่ยวระหว่างการเมืองกับวัฒนธรรม นอกจากนี้ เขายังได้พัฒนาแนวคิดเรื่องภาพตัวแทน (representation) กระบวนการสร้างความหมาย (signification) และอัตลักษณ์ (identity) ต่อมาภายหลังเกษียณอายุการทำงานในปี 1999 Hall ยังคงมีความสนใจด้านวัฒนธรรมศึกษา โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม (multicultural) และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของความเป็นอังกฤษ (multi-ethnic "Britishness") รวมถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นชาติ (construction of national identities) (Turner, 1990, pp. 59-62) ซึ่งงานวิชาการตลอดชีวิตของ Hall ได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาวิจัยด้านสื่อมวลชนตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษาจวบจนถึงปัจจุบัน

จากแนวการศึกษาแบบภาษาสะท้อนความจริงสู่การประกอบสร้างความหมายผ่านภาษา

Hall (1997, pp. 24-25) ได้จำแนกแนวทางการศึกษาที่อธิบายถึงการทำงานร่วมกันระหว่างความหมายและภาษาไว้ 3 แนวทาง คือ

ประการแรก แนวการศึกษาแบบที่เห็นว่าภาษาเป็นภาพสะท้อนโลกความจริง (reflective approach) มีความเชื่อพื้นฐานว่า ความหมายดำรงอยู่ในสิ่งต่างๆ บุคคล ความคิด และเหตุการณ์ในโลกความจริง โดยภาษาเหมือนกับภาพที่สะท้อนโลกความจริง ดังนั้นทฤษฎีนี้กล่าวถึงภาษาว่าทำงานโดยสะท้อนหรือเลียนแบบความจริง (reflecting or imitating) กล่าวคือภาษาเป็นเครื่องมือที่ช่วยจำลองโลกความจริง (mimetic) โดยเฉพาะการใช้ภาษาในรูปสัญลักษณ์เชิง

ภาพ (visual sign) ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการกำหนดภาษาหรือภาพ ซึ่งเป็นสัญญาณแทนสิ่งต่างๆ ในโลกความจริง

ประการที่สอง แนวการศึกษาแบบที่เห็นว่าภาษาแสดงถึงความตั้งใจของผู้ส่งสาร (intentional approach) มีความเชื่อพื้นฐานว่า ผู้พูดหรือผู้เขียนคือ ผู้ที่กำหนดความหมายต่อโลกความจริงผ่านการใช้ภาษา และแสดงถึงความตั้งใจของผู้เขียน โดย Hall เห็นว่าแนวทางการศึกษานี้มีความบกพร่อง เนื่องจากเห็นว่าภาษาเป็นเรื่องของการสื่อสารที่ขึ้นอยู่กับแบบแผนรวมกันทางภาษาศาสตร์ (shared linguistic conventions) และมีกระบวนการเข้ารหัสความหมายร่วมกัน (shared codes) นั้นหมายความว่าความคิดส่วนตัวมีการต่อตรงกับความหมายอื่นได้ และข้อได้แย้งนำไปสู่แนวทางศึกษาในลำดับต่อมา

ประการที่สาม แนวการศึกษาแบบที่เห็นว่าภาษาเป็นการประกอบสร้างของความหมาย (constructionist approach) แนวทางนี้ปฏิเสธแนวคิดที่ว่าผู้เขียนหรือผู้พูดสามารถกำหนดความหมายในภาษา แต่มีความเชื่อพื้นฐานว่า สิ่งต่างๆ ไม่มีความหมายใดๆ ในตัวเองจนกว่าเราจะเป็นผู้ประกอบสร้างความหมายต่อโลกรอบตัว และสื่อสารเกี่ยวกับโลกที่มีความหมายนี้กับผู้อื่น

สำหรับ Hall ได้พัฒนาแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนตามแนวทางการศึกษาที่สามที่เห็นว่าภาษาเป็นการประกอบสร้างของความหมาย โดยเขาให้ความหมายของภาพตัวแทนว่า หมายถึงการประกอบสร้างความหมายผ่านภาษา โดยใช้สัญญาณเพื่อสื่อสารอย่างมีความหมายกับผู้อื่น และสามารถใช้นี้สัญญาณเพื่อการอ้างอิงถึงโลกความจริง รวมถึงสิ่งที่ เป็นจินตนาการ และคตินามธรรมที่ไม่ปรากฏในโลกวัตถุ ทั้งนี้ภาษาไม่ได้ทำงานเหมือนกับกระจก แต่ปฏิบัติการของภาพตัวแทนได้ประกอบสร้างความหมายขึ้นมา (constructed through signification) หรืออีกนัยหนึ่งการประกอบสร้างนั้นถือเป็นการใช้ภาษาพูดถึงสิ่งต่างๆ ผ่านระบบความหมาย หรือใช้ภาษาเป็นภาพตัวแทนในการสื่อสารกับบุคคลอื่น ด้วยเหตุนี้ภาพตัวแทนจึงเป็นการผลิตความหมายและแนวคิดต่างๆ ในรูปแบบของภาษา ซึ่งเก็บสะสมไว้ในจิตของมนุษย์ และเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการผลิต และแลกเปลี่ยนความหมายระหว่างสมาชิกร่วมวัฒนธรรมเดียวกัน โดย Hall (1997, p. 17) เห็นว่าหัวใจสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรมอยู่ที่ระบบของภาพตัวแทนที่สัมพันธ์กันอยู่ 2 ระบบ ได้แก่

1. ความสามารถในการให้ความหมายต่อโลก โดยเป็นความสามารถในการประกอบสร้างชุดของความแนบสนิท (correspondences) ระหว่างโลกภายนอกที่แวดล้อมตัวมนุษย์กับแผนที่ความคิด (conceptual map)

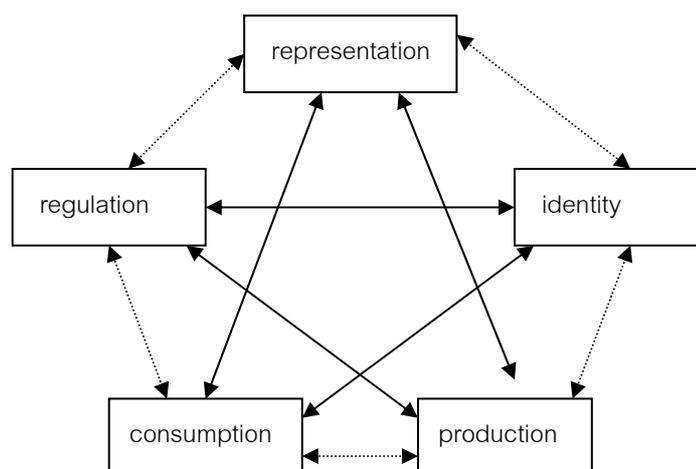
2. การประกอบสร้างชุดของความแนบสนิทระหว่างแผนที่ความคิดกับชุดของสัญญาณ (set of signs) โดยความสัมพันธ์ระหว่างโลกภายนอกเข้ากับแนวคิดและสัญญาณ (things

concept and sign) ถือเป็นหัวใจของการผลิตความหมายที่มีอยู่ในตัวภาษา ซึ่งกระบวนการที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทั้งสามองค์ประกอบเข้าด้วยกันเรียกว่า “ภาพตัวแทน”

นอกจากนี้ Hall (1997, pp. 1-5) ยังได้เสนอแนวคิดอีกว่า ภาพตัวแทนต้องทำงานสัมพันธ์ร่วมกับองค์ประกอบอื่นๆ ในสนามต่อสู้ทางวัฒนธรรม (the circuit of culture) โดยวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการมีความหมายร่วมกัน (shared meaning) มีการใช้ภาษาสื่อความหมาย มนุษย์ผลิตขึ้นและแลกเปลี่ยนความหมายระหว่างกัน และภาษาประกอบสร้างความหมายขึ้นจากปฏิบัติการของระบบภาพตัวแทน ทั้งนี้ระบบภาพตัวแทนต้องทำงานร่วมกับองค์ประกอบอีก 4 องค์ประกอบ ดังนี้

ภาพที่ 2.1

สนามต่อสู้ทางวัฒนธรรมตามแนวคิดของ Stuart Hall (1997, p. 1)

จากแผนภาพแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในสนามต่อสู้ทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย

1. การผลิต (production) แต่ละบุคคลสร้างความหมายและแลกเปลี่ยนความหมายจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยความหมายจะถูกผลิตขึ้นจากสื่อที่มีทั้งความหลากหลายและแตกต่างกัน

2. การบริโภค (consumption) ทางวัฒนธรรมมีความหลากหลายของความหมายโดยมีความหมายจากการตีความหรือเป็นภาพตัวแทนได้มากกว่าหนึ่งความหมาย

3. อัตลักษณ์ (identity) เป็นการแสดงออกต่อตนเองเกี่ยวกับคำถามว่า “เราเป็นใคร?” “เรารู้สึกอย่างไร?” และ “เรารู้สึกร่วมในกลุ่มไหน?”

4. กฎระเบียบ (regulation) ความหมายทางวัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ฝังอยู่ในความคิด แต่ก่อรูปเป็นปฏิบัติการของกฎระเบียบในสังคม (regulate social practice) ที่มีความสำคัญในการให้ความหมายต่อโลกของมนุษย์ และให้วิธีการใช้ความหมายนั้นในปฏิบัติการประจำวัน

5. ภาพตัวแทน เป็นการประกอบสร้างความหมายผ่านภาษา โดยใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อสารอย่างมีความหมายกับผู้อื่น และสามารถใช้นิยามเพื่อการอ้างอิงถึงโลกความจริง รวมถึงสิ่งที่เป็นจินตนาการ และความคิดนามธรรมที่ไม่ปรากฏในโลกวัตถุ

นอกจากนี้ Hall (1997, p. 259) เห็นว่าภาพตัวแทนมีการก่อรูปความสัมพันธ์กับอำนาจ ในที่นี้ไม่ใช่อำนาจในความหมายของการใช้กำลังทางกายภาพ (physical coercion) แต่คืออำนาจของภาพตัวแทน (power of representation) ที่ต้องพิจารณาถึงอำนาจในการกำหนดและจัดหมวดหมู่ (classify) รวมถึงอำนาจในการอธิบายความหมายโลกรอบตัว และการแสดงออกซึ่งอำนาจเชิงสัญลักษณ์ (exercise of symbolic power) ที่ดำรงอยู่ในภาคปฏิบัติการของภาพตัวแทน ทั้งหมดนี้ Hall ถือว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในขอบเขตของภาพตัวแทน

จากความหมายของภาพตัวแทนและระบบภาพตัวแทน ในสนามต่อสู้ทางวัฒนธรรมดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า ภาพตัวแทนคนจนเป็นสิ่งที่ได้รับการประกอบสร้างความหมายขึ้นมา โดยเป็นการใช้ภาษาแทน “คนจน” เพื่อสื่อสารกับบุคคลอื่น และในระบบภาพตัวแทนคนจนเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ การผลิตความหมายคนจนในรายการโทรทัศน์ มีความหมายหลากหลายและแตกต่างกัน โดยผู้รับสารบริโภครายการโทรทัศน์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคนจนที่หลากหลายจากรายการโทรทัศน์ประเภทต่างๆ ทั้งนี้ ผู้รับสารแต่ละคนจะเป็นผู้ตีความหมายภาพตัวแทนคนจนได้หลากหลายความหมาย โดยการตีความนั้นเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของผู้รับสาร กล่าวคือ เป็นการแสดงออกว่าตนเองเป็นใคร และรู้สึกร่วมกับการเป็นสมาชิกในคนกลุ่มไหน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้เป็นการปลูกฝังความคิดให้ผู้รับสารมีต่อคนจน และก่อรูปขึ้นเป็นปฏิบัติการของกฎระเบียบในสังคม สำหรับการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจประเด็นแนวคิดเรื่องสนามต่อสู้ทางวัฒนธรรมดังกล่าว โดยต้องการวิเคราะห์ความหลากหลายในการประกอบสร้างความหมายภาพตัวแทนคนจนในรายการโทรทัศน์ประเภทต่างๆ ซึ่งถือเป็นสนามต่อสู้ทางวัฒนธรรมที่มีการยอมรับและต่อต้านจากการถูกรอบงำปรากฏอยู่ในภาพตัวแทนคนจนของรายการโทรทัศน์ประเภทต่างๆ รวมทั้งต้องการวิเคราะห์ถึงลักษณะการยอมรับและต่อต้านของผู้รับสารคนจน โดยพิจารณาจากการตีความหมายภาพตัวแทนคนจนในโทรทัศน์

ทั้งนี้ จากการทบทวนงานวิจัยเรื่องเกี่ยวกับภาพตัวแทนของคนจนในสื่อสารมวลชน และการวิเคราะห์ผู้รับสาร ผู้วิจัยพบว่า มีงานวิจัยส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด Hall โดยมีขอบเขตของงานวิจัยแบ่งได้เป็น

1. การวิเคราะห์เนื้อหารายการและการต่อรองความหมายในการวิจัยผู้รับสาร
2. การอ่านตัวบทว่าด้วย “ความเป็นอื่น” และการติดตั้ง “ภาพแบบฉบับ” อย่างเป็นธรรมชาติ

3. การต่อต้านตัวบทที่ครอบงำการให้ความหมาย แต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

1. การวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) และการต่อรองความหมายในการวิจัยผู้รับสาร (audience research)

งานวิจัยในยุคแรกที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ Hall โดยเฉพาะเรื่องการถอดรหัสความหมาย ได้แก่ โครงการ Nationwide ในปี ค.ศ. 1975 ของ David Morley และ Charlotte Brunsdon (1999) ที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างขั้นตอน 2 ขั้นตอนในระบบภาพตัวแทน และการทำงานร่วมกันขององค์ประกอบต่างๆ ในสนามต่อสู้ทางวัฒนธรรม โดยในส่วนของภาพตัวแทน การผลิต และกฎระเบียบ เป็นการวิเคราะห์วาทกรรมของรายการ Nationwide ซึ่งเป็นรายการประเภทครอบครัว ที่ออกอากาศระหว่างปี ค.ศ. 1975-1976 ในขณะที่ส่วนของการบริโภคและอัตลักษณ์เป็นการเปรียบเทียบการประกอบสร้างจากการดูของผู้ชมรายการ (construction of viewing subject) ในกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างกัน 29 กลุ่ม

ผู้วิจัยได้แบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน คือ การวิเคราะห์รายการ และการวิจัยผู้ชม โดยส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์วาทกรรมของเนื้อหารายการ ได้แก่

1. วิเคราะห์โครงสร้างของทั้งรายการ โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ ได้แก่ ประเภทของเนื้อหา แก่นของเรื่อง และหน้าที่ต่อผู้ชม

2. วิเคราะห์การเชื่อมโยงและการกำหนดกรอบ โดยพิจารณาถึงความเชื่อมโยงในการดำเนินรายการ 5 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นหนึ่งการเชื่อมโยงเข้าเรื่อง (linking) เป็นการกำหนดแนวทางในการเข้าสู่แต่ละช่วงรายการ

ขั้นสองการกำหนดกรอบ (framing) เป็นการกำหนดหัวข้อเรื่องและผู้ชมควรเอาใจใส่

ขั้นสามการให้ความสำคัญ (focusing) เป็นการกำหนดมุมมองของรายการที่มีต่อหัวข้อ

ขั้นคือการเป็นตัวแทน (nominating) เป็นการกำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญที่มี
ความสามารถมาพูดในหัวข้อที่ตั้งไว้

ขั้นห้การสรุปความ (summing up) เป็นการสรุปเนื้อหาหลักและแนะนำช่วง
ต่อไปของรายการ

ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหารายการพบว่า รายการ Nationwide ทำให้ผู้ชมสนใจ
เรื่องราวปัจจุบันที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ และสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับความเป็นชาติ
โดย David Morley และ Charlotte Brunsdon ได้แบ่งเนื้อหาของข้อค้นพบออกเป็นเรื่องภาพ
ในชีวิตประจำวัน ปัญหาแรงงาน ความเป็นอังกฤษ และมายาคติของความเป็นชาติ

สำหรับส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างและการถอดรหัสของผู้ชม
Nationwide โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (focus interview) จากกลุ่มตัวอย่าง 29 กลุ่ม เพื่อ
วิเคราะห์การตีความหมายของผู้ชมแต่ละกลุ่มที่ต่างกัน โดยมีการวิเคราะห์ใน 3 ระดับ ได้แก่

ระดับที่หนึ่ง รูปแบบของวาทกรรมที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม

ระดับที่สอง รูปแบบของข้อโต้แย้งและการอ้างหลักฐานสนับสนุนความคิดของ
แต่ละกลุ่ม

ระดับที่สาม อุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังข้อโต้แย้งและระบบการให้เหตุผล

จากผลการศึกษา พบว่าผู้ชมรายการ Nationwide มีรูปแบบการถอดรหัส
ความหมายแตกต่างกัน 3 รูปแบบ คือ

รูปแบบแรก รูปแบบรหัสความหมายที่ถูกครอบงำ (forms of dominant
code) ได้แก่ กลุ่มผู้จัดการสำนักพิมพ์ ผู้จัดการธนาคาร พนักงานฝึกหัด นักเรียน

รูปแบบที่สอง รูปแบบรหัสความหมายที่มีการต่อรอง (form of negotiated
code) ได้แก่ กลุ่มครูฝึกหัดในวิทยาลัย, นักศึกษาศิลปะระดับมหาวิทยาลัย, นักเรียนถ่ายภาพ
และพนักงานสหภาพการค้า

รูปแบบที่สาม รูปแบบรหัสความหมายที่เห็นตรงข้าม (forms of oppositional
code) ได้แก่ กลุ่มนักเรียนผิวดำ พนักงานร้านค้า โดย David Morley และ Charlotte Brunsdon
(1999) ได้ให้คำอธิบายถึงปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อรูปขึ้นในการต่อต้าน
(struggle) การประกอบสร้างและการตีความสัญญาว่า แต่ละคนอ่านความหมายตามเงื่อนไข
เฉพาะทางสังคม-ประวัติศาสตร์ สิ่งนี้เองที่เป็นตัวกำหนดการก่อรูปของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่
แตกต่างกัน (discursive formation) ทั้งนี้รูปแบบการถอดรหัสความหมายเป็นความจริงแบบ
อัตวิสัยที่แตกต่างกัน เป็นผลมาจากประสบการณ์ทางสังคมในโลกความเป็นจริงของแต่ละคน

สำหรับกรณีของไทยนั้นสุภาพร เพชรศิริ (1993) สนใจศึกษาภาพตัวแทนของเมืองไทยในโทรทัศน์ออสเตรเลีย กรณีภาพข่าวโทรทัศน์ออสเตรเลียที่เสนอเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 โดยใช้กรอบทฤษฎีสัญญาวิทยา และเกณฑ์เรื่อง “ลักษณะการเป็นเรื่องจริง/เรื่องแต่ง” มาแบ่งประเภทรายการ ผู้วิจัยแบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์กลยุทธ์ของการเล่าเรื่อง ประกอบด้วยการวิเคราะห์ห้องคำประกอบของภาพและเสียง การตรวจสอบปฏิบัติการด้านภาพ วิเคราะห์กระบวนการสร้างความเป็นจริง พบว่า มีกลยุทธ์การเล่าเรื่อง 3 ประการ คือ

1. การจัดการกับภาพ
2. กระบวนการคัดเลือกเหตุการณ์
3. วิธีการวางเรื่องในการเล่าเรื่อง

สำหรับมีการใช้กลยุทธ์ใช้จัดการกับภาพ ได้แก่ การสร้างข้อสรุปจากการเห็นภาพย่อยๆ ที่สั่งสมมา การนำภาพมาวางคู่กันให้ดูเสมือนว่าเป็นเหตุการณ์เดียวกัน และการใช้ภาพเพื่อสร้างความเชื่อมโยงในจินตนาการ สำหรับในกระบวนการสร้างความจริง พบว่า มีการคัดเลือกเหตุการณ์และจัดจำแนกให้รวมเป็นหมวดหมู่ โดยเฉพาะการให้ภาพข่าวและคำบรรยายในลักษณะที่รุนแรงและเลวร้าย รวมถึงการใช้กลยุทธ์การตอกย้ำมายาคติเรื่องความเป็นกลาง (myth of objectivity) ของข่าว โดยโครงสร้างของการเล่าเรื่องไม่แตกต่างจากละคร และการเล่าเรื่องนำเสนอข้อสรุปว่าประชาธิปไตยแบบตะวันตกเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ส่วนที่สอง เป็นการเปรียบเทียบความเป็นจริงในข่าวและความจริงจากผู้ชม 5 คน ที่มีภูมิหลังแตกต่างกัน พบว่า ผู้ชมมีการตีความ 3 ลักษณะ คือ

1. การตีความตามที่คุณต้องการ (dominant reading)
2. การตีความอย่างไม่อยู่ในสารของผู้ส่งสาร แต่ไม่มีลักษณะขัดแย้ง

โดยตรง (alternative reading)

3. การตีความที่คัดค้านปฏิเสธความหมายที่คุณส่งให้ (oppositional reading)

สำหรับงานของ Morley และ Brunsdon กับสุภาพรมีจุดร่วมกัน คือ สนใจทั้งวิธีการวิเคราะห์ตัวบท และการวิเคราะห์การถอดรหัสของผู้รับสารที่มีภูมิหลังแตกต่างกัน โดย Morley และ Brunsdon สนใจวิเคราะห์โครงสร้างภาพรวมของทั้งรายการ Nationwide รวมถึงการเชื่อมโยงและการกำหนดกรอบของแต่ละช่วงของรายการ ขณะที่สุภาพรให้เกณฑ์การเล่าเรื่องและการประกอบสร้างความจริงด้วยภาพและเสียง ในการวิเคราะห์เนื้อหาเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ในรายการข่าวของประเทศออสเตรเลีย และในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจทั้งวิธีการวิเคราะห์ตัวบทและการวิจัยผู้รับสาร โดยการวิจัยผู้รับสารเป็นการวิเคราะห์การตีความหมายของ

ผู้รับสารที่เป็นคนจน ซึ่งผู้วิจัยสนใจพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์กับความเป็นจริงของคนจนในชีวิตประจำวัน รวมถึงลักษณะการต่อต้านและการยอมรับภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์ของผู้รับสารคนจนกลุ่มต่างๆ ขณะที่ในส่วนของตัวบท หรือในที่นี้คือ รายการเกมปลดหนี้ ทั้งนี้ถือว่ารายการดังกล่าวเป็นพื้นที่ต่อสู้ทางวัฒนธรรมที่มีการต่อสู้และครอบงำภาพตัวแทนคนจน โดยผู้วิจัยจะสร้างเกณฑ์การวิเคราะห์ตัวบทส่วนหนึ่งจากแนวคิดของ Hall เรื่อง “การสร้างความเป็นอื่น” และ “ภาพแบบฉบับ”

2. การอ่านตัวบทว่าด้วยการสร้าง “ความเป็นอื่น” (otherness) และการติดตั้ง “ภาพแบบฉบับ” (stereotype) อย่างเป็นธรรมชาติ

Hall (1997, p. 226) ได้ใช้แนวคิดเรื่อง “ความเป็นอื่น” (otherness) และ “การเป็นภาพตัวแทนที่แตกต่าง” (representing difference) โดยเฉพาะในประเด็นด้านเชื้อชาติมาเป็นกรอบในการอ่านเนื้อหาวัฒนธรรมประชานิยม อันได้แก่ ภาพข่าว โฆษณา และภาพยนตร์ ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์ภาพนักวิ่งชาย 100 เมตร รอบชิงชนะเลิศในกีฬาโอลิมปิกปี ค.ศ. 1998 จากนิตยสาร Sunday Times โดย Hall ใช้การวิเคราะห์รูปแบบภาพตัวแทนที่ประกอบขึ้นจากองค์ประกอบสองด้าน (binary of representation) กล่าวคือ ภาพลักษณ์ของ Ben Johnson เป็นทั้งวีรบุรุษ (hero) และผู้ร้าย (villain) ทั้งนี้เนื่องจากเกิดการทำงานร่วมกันระหว่างภาพตัวแทนของเชื้อชาติและความเป็นอื่น โดยภาพได้ทำหน้าที่ในระดับมายาคติ (myth) ในระดับความหมายโดยตรง (denotative meaning) เป็นภาพของ Ben Johnson ที่วิ่งนำหน้าเข้าเส้นชัย แต่ในขณะเดียวกันมีความหมายโดยนัยยะ (connotative meaning) ที่มีแก่นความคิดย่อยเรื่องเชื้อชาติ (sub-theme of race) และเป็นการแบ่งแยกแตกต่าง (difference) โดยภาพได้บอกบางสิ่งที่สำคัญเกี่ยวกับการทำงานของมายาคติ และสามารถนำพาความหมายได้มากกว่าหนึ่งความหมาย ดังนั้น Hall (1997, p. 228) เห็นว่าต้องพิจารณาถึงความโอนเอียงของความหมาย (preferred meaning) ระหว่างวีรบุรุษกับผู้ร้าย ทั้งนี้ความหมายของภาพมีอยู่ทั้งในภาพลักษณ์และตัวบท โดย Hall เห็นว่าทั้งสองส่วนนี้เป็นวาทกรรม กล่าวคือ เป็นวาทกรรมจากภาษาเขียนและวาทกรรมจากภาพถ่าย ที่ทั้งคู่เป็นตัวกำหนดการผลิตและติดตั้งความหมาย

ในขณะเดียวกัน Hall (1997, pp. 231-233) ยังได้วิเคราะห์ภาพตัวแทนที่แตกต่าง (representation of difference) โดยวิเคราะห์ภาพนักวิ่งผิวดำ Florence Griffith-Joyner จากนิตยสาร Sunday Times ฉบับกีฬาโอลิมปิกปี ค.ศ. 1988 Hall เห็นว่า การอ่านภาพถ่ายจะได้เนื้อหาเกี่ยวกับเชื้อชาติ (race) เพศสภาพ (gender) และเพศวิถี (sexuality) ทั้งนี้จะมีเพียงความหมายเดียวที่กระทบต่อจิตใจคนส่วนใหญ่ และสรุปรวมเป็นภาพของความเป็นอื่นที่ปรากฏต่อสาธารณชน (spectacle of otherness) ตัวอย่างการวิเคราะห์ของ Hall อาทิเช่น กรณี

ของ Joyner มีการยกคำกล่าวของสามี Joyner ที่ใช้คำอธิบายได้ภาพว่า “บางคนพูดว่าภรรยาของ ผมดูคล้ายกับผู้ชาย” หรือการยกคำพูดที่กล่าวถึง Jackie Joyner-Kersey นักกีฬาผิวดำที่ได้รับ เหรียญทองและทำลายสถิติโลกว่า “บางคนพูดถึงน้องสาวผมว่าดูคล้ายกับกอริลลา” โดย Hall ได้ให้คำอธิบายว่า การได้มาของความหมายเมื่อแต่ละคนอ่านจากบริบทของตน ซึ่งอาจเกิดการ ต่อต้านหรือเชื่อมโยงเข้ากับสิ่งอื่น โดยทุกคนสั่งสม (accumulate) ความหมายจากตัวบทและสื่อ ที่มีหลากหลาย ทุกคนอาจมองเห็นปฏิบัติการภาพตัวตนที่เกิดขึ้นในลักษณะของการกระทำซ้ำ (repeated) จากตัวบทหนึ่งหรือภาพตัวตนหนึ่งไปเกิดซ้ำกับบุคคลอื่น โดยการสั่งสมความหมาย ตัดขวางตัวบทที่แตกต่างกัน กล่าวคือมีภาพลักษณะหนึ่งอ้างอิงไปยังสิ่งอื่น หรือการให้ความหมาย ทางเลือก Hall เรียกสิ่งนี้ว่าสัมพันธ์ (intertextuality) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างตัวบท สำหรับ ตัวอย่างที่น่าสนใจของการเชื่อมโยงระหว่างตัวบทได้แก่ การอ่านภาพโฆษณาของ Carl Lewis ที่เตรียมออกวิ่งจากลู่วิ่งโดยใส่รองเท้าส้นสูง เมื่อดูครั้งแรกจะเห็นภาพลักษณะของร่างกายนักกีฬา แต่การใส่รองเท้าส้นสูงของ Carl Lewis กลับให้ความหมายอื่นที่แตกต่างออกไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากแบบแผนของความเป็นนักกีฬาชายถูกรบกวนจากการใส่คุณลักษณะความเป็นหญิง ให้กับ Carl Lewis ดังนั้น สารเกี่ยวกับเรื่องเพศและเชื้อชาติจึงถูกถอดความโดยเคลือบแฝงด้วย ความหมายที่มีสองนัยยะ จากตัวอย่างนี้สะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างตัวบทที่เกิดการ ต่อต้านกัน ในขณะที่มีการอ่านความหมายจากภาพโฆษณา

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างภาพตัวตนและปฏิบัติการภาพตัวตนจากการวิเคราะห์ ของ Hall (1997, p. 239) ที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างด้านเชื้อชาติและการให้ความหมายของความ เป็นอื่นด้านเชื้อชาติในวัฒนธรรมประชานิยมของตะวันตก Hall วิเคราะห์จากภาพคนผิวดำใน โฆษณา โดยใช้เกณฑ์วิเคราะห์ความแตกต่างในลักษณะคู่ตรงข้าม (set of binary oppositions) พิจารณาถึงวาทกรรมด้านเชื้อชาติ Hall แบ่งการเสนอเนื้อหา 3 ช่วงเวลา คือ

1. ช่วงศตวรรษที่ 16 ที่เริ่มมีการค้าขายระหว่างพ่อค้าชาวยุโรปกับอัฟริกัน ตะวันออก เป็นช่วงเวลาสามศตวรรษของการจัดหาแรงงานทาสผิวดำ
2. ช่วงเวลาของอาณานิคมชาวยุโรปที่เข้าครอบครองประเทศต่างๆ ในอัฟริกา โดยใช้อำนาจเข้าควบคุมประเทศได้อาณานิคม
3. ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นการอพยพจากประเทศโลกที่สามสู่ยุโรปและ อเมริกาเหนือ

โดย Hall (1997, p. 243) เห็นว่า ภาพตัวตนคนผิวดำที่เป็นความแตกต่างด้าน เชื้อชาติตามที่ชาวตะวันตกสร้างขึ้น ซึ่งเป็นความแตกต่างในลักษณะคู่ตรงข้ามระหว่างคนขาว (white) ที่มีความศิวิไลซ์ (civilized) กับคนดำ (black) ที่มีความป่าเถื่อน (barbaric) และมีความ

พยายามทำให้ความแตกต่างที่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมกลายเป็นเหมือนเรื่องทางธรรมชาติ ทั้งนี้หากความแตกต่างระหว่างดำกับขาวเป็นเรื่องของวัฒนธรรมจะต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง แต่หากทำให้ความแตกต่างเป็นเรื่องของธรรมชาติ กล่าวคือ ติดตั้งความป่าเถื่อนจริงไว้ในความเชื่อ ซึ่งเป็นการกำหนดคุณลักษณะที่เป็นสาระสำคัญ (essential characteristics) ไว้ในภาพตัวแทนของคนดำ ที่เป็นการลดทอนสาระสำคัญ (essence) อื่นของคนดำ ดังนั้น การทำให้เป็นธรรมชาติจึงเป็นกลยุทธ์ของภาพตัวแทนที่ออกแบบไว้ เพื่อติดตั้งความแตกต่างให้ดำรงอยู่ตลอดกาล

ในส่วนบทสรุป Hall (1997, p. 249) ได้อธิบายถึงการเกิดภาพแบบฉบับทางเชื้อชาติ โดยภาพแบบฉบับเป็นการลดทอนความเป็นมนุษย์ให้มีความซับซ้อนน้อยลง (few simple) และกำหนดบุคลิกที่เป็นแก่นสาระสำคัญ (essential characteristics) ให้เป็นภาพตัวแทนที่ติดตั้งไว้ราวกับเป็นธรรมชาติ โดย Hall (1997, p. 258) ถือว่าภาพแบบฉบับเป็นกลยุทธ์ของการแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่าง (strategy of splitting) ระหว่างสิ่งปกติที่ทุกคนยอมรับกับการกันสิ่งผิดปกติและไม่เป็นที่ยอมรับออกไปจากสังคม และ Hall เห็นว่าภาพแบบฉบับเป็นกลไกในการคงสภาพการแบ่งแยก (boundary maintenance) กล่าวคือ มีการติดตั้งบุคลิกลักษณะที่ตายตัว (characteristically fixed) มีความชัดเจน (clear cut) และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ (unalterable) ทั้งนี้การสร้างภาพแบบฉบับถือเป็นภาคปฏิบัติระหว่างการปิดกั้นกับการถูกกันออกไป (practice of closure and exclusion) กล่าวคือ เป็นการกำหนดขอบเขตที่ตายตัวในเชิงสัญลักษณ์ (symbolically fixes boundaries) และแยกสิ่งอื่นที่อยู่นอกขอบเขตออกไป (exclude)

นอกจากนั้น Hall (1997, p. 263) ยังกล่าวถึงภาพแบบฉบับว่า ภาพแบบฉบับมีลักษณะของการสร้างจินตนาการ โดยถูกผลิตขึ้นจากภาคปฏิบัติการภาพแบบฉบับที่เลือกสร้างความจริงเป็นเพียงเพียงครั้งเดียว ขณะเดียวกันกลับเลือกที่จะไม่ได้พูดถึงความเป็นจริงส่วนอีกครึ่งหนึ่งที่เหลือ คือ ความหมายระดับลึก (deeper meaning) ถือเป็นการก่อตัวของอำนาจในรูปแบบของการครองการเป็นเจ้าความคิดและวาทกรรม (hegemonic and discursive) ที่เกิดขึ้นอยู่ในวัฒนธรรม การผลิต ความรู้ จินตนาการ และภาพตัวแทน รวมถึงการสร้างภาพแบบฉบับให้กับบุคคลที่มีอำนาจ (the subject of power) และภาพแบบฉบับของบุคคลที่อยู่ใต้อำนาจ (subjected)

สำหรับงานวิจัยที่ใช้แนวคิดเรื่องการสร้างความเป็นอื่นและภาพแบบฉบับ เป็นการวิเคราะห์ภาพตัวแทนจากตัวบทที่ต่างกัน อาทิเช่น บทละคร นวนิยาย ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ และภาพถ่าย ทั้งหมดกลับมีข้อค้นพบที่เหมือนกัน คือ หากเป็นกรณีของกลุ่มคนชายขอบหรือคนจนแล้ว การประกอบสร้างภาพตัวแทนมักจะเป็นไปในแง่ลบ อาทิเช่น Jessica Lynn Hester

(2005) วิเคราะห์ภาพตัวแทนผู้หญิงยากจนชาวอเมริกันที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ที่ปรากฏอยู่ในบทละครจากปี ค.ศ. 1920 – 1941 รวมถึงวิเคราะห์บริบททางวัฒนธรรม โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องสตรีศึกษาและวัฒนธรรมศึกษา พบว่า มีภาพตัวแทนที่หลากหลายของผู้หญิงยากจนชาวใต้ในบทละคร แต่ทั้งหมดล้วนแสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของความเป็นผู้หญิง ความขาว ฐานะทางเศรษฐกิจ และบริเวณที่พักอาศัย โดยความเป็นคนจนผิวขาวอ้างอิงอยู่กับภาพแบบฉบับทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรื่องความเกียจคร้าน (laziness) ความเสื่อมทราม (degeneracy) ความหยาบคาย (lewdness) และพฤติกรรมแบบอาชญากรรม (criminal behavior)

Roxanne Rimstead (1995) สนใจศึกษาการเล่าเรื่องถึงหญิงยากจนชาวแคนาเดียนในนวนิยาย โดยใช้ทฤษฎีวิวัฒนาการและการวิเคราะห์วาทกรรมเป็นกรอบในการวิเคราะห์เรื่องจริงที่เขียนขึ้นโดยผู้หญิงแคนาเดียนรูปแบบต่างๆ เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น และจดหมายส่วนตัว พบว่า วาทกรรมความยากจนเกี่ยวข้องกับวาทกรรมเรื่องเพศสภาพ เชื้อชาติชนชั้น และชาติพันธุ์ โดยการเล่าเรื่องของผู้เขียนเป็นการประกอบสร้างอัตลักษณ์แง่ลบไว้ในภาพตัวแทนหญิงยากจน และยังบอกเล่าถึงการตอบสนองของหญิงยากจนต่อประสบการณ์ทางสังคม นอกจากนี้การเล่าเรื่องความยากจนยังเป็นการประกอบสร้างอัตลักษณ์ด้านลบไว้ในตัวผู้หญิงยากจน ซึ่งเป็นเสมือนเครื่องนำพาหญิงยากจนให้กลายเป็นตัวตนตามการเล่าเรื่องอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (autobiographical subject)

David Benjamin และ Lyle Herman (1993) วิเคราะห์ภาพตัวแทนความเป็นอื่นของคนจนในวรรณกรรมรัสเซียช่วงต้นศตวรรษที่ 19 โดยมีความสนใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจและตัวตน (self) จากการตีความของผู้วิจัยพบว่า คนจน คือ ความสกปรกและไร้ระเบียบ เป็นผู้ที่อ่อนต่อโลกที่โหดร้าย เกียจคร้านทางเศรษฐกิจ คุกคามกฎระเบียบทางสังคม มีความสนุกสนานเป็นแบบแผนส่วนหนึ่งในธรรมชาติของมนุษย์ เป็นเหยื่อของการขู่ในสังคม และผู้รักษาโรคตามลัทธิความเชื่อแบบโบราณ (asceticism) นอกจากนี้ ได้อธิบายการติดตั้งความหมายในเชิงจิตวิทยา-สังคม วิทยาว่า การติดตั้งความหมายอยู่บนพื้นฐานเรื่องความเป็นจริง (realism) ดังนั้น ความยากจนจึงเป็นจริงตามข้อมูลเฉพาะของแต่ละบุคคล

งานวิจัยของ Keith Leland Gandal (1990) ชี้ให้เห็นการผลิตซ้ำภาพตัวแทนคนจนในภาพถ่ายกับนวนิยาย ผู้วิจัยสนใจศึกษาภาพตัวแทนคนจนและชีวิตในชุมชนแออัด โดยวิเคราะห์ภาพถ่ายชุมชนแออัดใน New York ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1890 พบว่า ภาพส่วนใหญ่เน้นที่สภาพแวดล้อมที่เป็นสาเหตุของความยากจนและอาชญากรรม มีลักษณะภาพชีวิตแบบละครที่แสดงถึงความเป็นอื่นทางสังคมตามแบบที่ปรากฏในนวนิยายที่อธิบายภาพตัวแทนชีวิตในชุมชนแออัดว่า เป็นผู้ที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตแตกต่างจากแบบแผนอันเป็นที่ยึดถือในสังคม

ขณะที่ David A. Rice (2004) สนใจศึกษาภาพตัวแทนของชาวอินเดียนแดงในนวนิยาย ภายใต้กรอบแนวคิดสตรีศึกษาและวัฒนธรรมศึกษา พบว่า นวนิยายสนับสนุนความคิดแบบจารีตเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของอินเดียนแดง โดยแสดงให้เห็นปัญหาการปรับตัวของชาวอินเดียนแดงในการดำรงชีวิตอยู่ในเมือง พร้อมกันนี้นวนิยายยังได้ประกอบสร้างเมืองว่าไม่เหมาะสมสำหรับการเป็นที่อยู่อาศัยของชาวอินเดียนแดง

สำหรับการวิจัยของ Roberto Di Carmine (2004) ใช้แนวคิดสตรีศึกษาเชิงวิพากษ์และทฤษฎียุคหลังอาณานิคมในการศึกษาภาพตัวแทนของอัฟริกา และคนอัฟริกันจากภาพยนตร์อิตาลีเลียนในช่วงอาณานิคม (1920) ถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงอัฟริกันและมายาคติ รวมถึงบทบาทหน้าที่ของอัฟริกาที่ปรากฏในภาพยนตร์และภาพตัวแทน โดยผู้วิจัยพบว่า ภาพยนตร์และวรรณกรรมกระแสหลักของตะวันตกมีแนวโน้มที่จะให้ภาพอัฟริกันตามความคิดของคนตะวันตกและขจัดความเป็นอัฟริกัน (idealize and dismiss) เป็นการให้ภาพลักษณ์ของคนผิวดำอัฟริกันเป็นธรรมชาติและปราศจากการปรุงแต่ง (nature and unadulterated) แต่อีกด้านคือความป่าเถื่อนและล้าหลัง (savage and backward) สำหรับภาพตัวแทนผู้หญิงอัฟริกันตามความคิดตะวันตกเกี่ยวข้องกับความรักและจินตนาการแบบชเวดเดน (romance) และภาพตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ในโลกทางวัฒนธรรมอิตาลีเลียนในยุคอาณานิคมถึงปัจจุบันสะท้อนให้เห็นปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการก่อรูปของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของประเทศในทวีปอัฟริกา

ขณะที่งานวิจัยไทยของชิ่งถิตี วัชรเดชะ (2533) สนใจศึกษาบทบาททางสังคมของตัวละครคนรับใช้โนละครโทรทัศน์ โดยพบว่า การนำเสนอบทบาททางสังคมของตัวละครคนรับใช้ในโทรทัศน์เป็นการสร้างภาพแบบฉบับแก่ตัวละครคนรับใช้เพศหญิงให้มีหน้าที่ทำงานบ้านหรือเป็นพี่เลี้ยงเด็ก ในขณะที่คนรับใช้เพศชายจะทำงานที่ใช้แรงงาน ทั้งนี้การแสดงบทบาทดังกล่าวต้องอาศัยสัญลักษณ์ภายนอกเป็นเครื่องบ่งบอกสถานภาพของคนรับใช้ เช่น เครื่องแต่งกาย การพูด ฉาก เป็นต้น การสร้างการรับรู้บทบาทคนรับใช้และการแยกแยะบทบาททางสังคมระหว่างตัวละครคนรับใช้กับเจ้านาย จะเป็นลักษณะของความหมายเชิงตรงข้ามกัน ได้แก่ ความแตกต่างทางรูปร่างลักษณะ การแต่งกาย โครงสร้างความสัมพันธ์ และภาษา ซึ่งทั้งหมดเป็นเครื่องมือในการแสดงบทบาททางสังคมของตัวละคร และช่วยสื่อถึงความแตกต่างทางสังคมของตัวละครได้เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า จากการวิจัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ตัวบทที่นำเสนอในสื่อมวลชนแขนงต่างๆ จากมุมมองของผู้ส่งสาร ข้อค้นพบส่วนใหญ่จึงเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ คนจนในสื่อมวลชนมักมีภาพด้านลบ โดยงานวิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดของ

ภาพตัวแทนว่าด้วยความเป็นอื่น ที่กล่าวถึงการสร้างแตกต่างให้กับคนจนและติดตั้งระบบความเชื่อให้กับสังคม นอกจากนี้ สื่อมวลชนมักสร้างภาพแบบฉบับให้กับคนจน โดยลดทอนความเป็นมนุษย์ในคนจนให้มีความซับซ้อนน้อยลง และติดตั้งบุคลิกที่เป็นสาร์ตอะด้านลบให้กับคนจนไว้จนดูราวกับเป็นธรรมชาติ

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาภาพตัวแทนจากมุมมองของผู้ส่งสารด้วยการวิเคราะห์ตัวบทที่ได้ข้อค้นพบคนจนในแง่ลบนั้น อาจไม่ได้สื่อสารความจริงทั้งหมดเกี่ยวกับคนจน ดังนั้นงานวิจัยบางส่วน ได้ขยายขอบเขตการวิเคราะห์ตัวบทว่าด้วย “ความเป็นอื่น” และ “ภาพแบบฉบับ” โดยสนใจตั้งประเด็นปัญหาเกี่ยวกับอิทธิพลของปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการเมือง ที่มีต่อการประกอบสร้างของภาพตัวแทนคนจนในกระบวนการผลิตของสื่อมวลชน รวมถึงการวิเคราะห์หน้าที่ของสื่อมวลชนในการผลิตซ้ำภาพตัวแทนคนจน และธำรงรักษาอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ไม่เท่าเทียมกันให้คงอยู่ อาทิเช่น Teresa L. Heinz (2005) สนใจกระบวนการครอบงำที่ทำให้วาทกรรมเรื่อง “คนไร้บ้าน” (homeless) และได้ขยายขอบเขตการวิจัยจากตัวบทสู่การวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจทุนนิยม รัฐ และคนไร้บ้าน ผู้วิจัยวิเคราะห์ภาพตัวแทนของคนไร้บ้านผ่านหนังสือพิมพ์ชั้นนำของอเมริกัน 2 ฉบับ โดยพิจารณาประเด็นเรื่องการภาษาที่ใช้เขียนรายงานข่าว คุณค่าที่ข่าวให้ความสำคัญ ประเภทของข่าว, แบบแผนของภาพตัวแทน การวิจัยพบว่า แบบแผนของภาพตัวแทนสะท้อนให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนไร้บ้าน รัฐ และเศรษฐศาสตร์การเมือง อาทิเช่น การให้คุณค่าทางวัฒนธรรม การกลายเป็นอาชญากรในกลุ่มคนไร้บ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคมและอำนาจการครอบงำของวาทกรรม ผู้วิจัยเสนอข้อค้นพบที่สำคัญเกี่ยวกับวาทกรรมที่ทำให้การครอบงำดำรงอยู่ คือ การกดทับคนไร้บ้านให้อยู่ในระดับที่ต่ำต้อยและการต่อต้านคนไร้บ้าน (subordination and resistance) โดยหนังสือพิมพ์ใช้วาทกรรมในการโต้แย้งและหักล้างความคิดเห็นอื่นที่แตกต่างจากชุมชนต่างๆ แต่ข่าวเรื่องคนไร้บ้านในหนังสือพิมพ์ได้ให้ข้อมูลโดยเป็นวาทกรรมแบบมหภาค (macro-discourses) ที่ให้ความสนใจเรื่องอุดมการณ์ที่เกี่ยวกับการจัดหาที่พักอาศัย การบริโภค และทุนนิยม

ข้อค้นพบเป็นไปในทิศทางเดียวกับ Kisten Marthe Lentz (2000) ที่สนใจศึกษาสัญญาณทางการเมืองในโทรทัศน์และภาพยนตร์ในช่วงทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความเคลื่อนไหวขององค์การการเมืองเพื่อสิทธิสตรี ผลการศึกษาพบว่า ภาพตัวแทนในโทรทัศน์ใช้การให้เหตุผลและบทบรรยายความเสมอภาคตามหลักสิทธิสตรี โดยผู้วิจัยเห็นว่าเหตุผลมาจากอุตสาหกรรมโทรทัศน์มุ่งหมายที่จะปรับปรุงภาพลักษณ์ของโทรทัศน์แง่ลบ กล่าวคือ มีการใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะในระดับต่ำ ที่ส่งผลตามมาคือ โทรทัศน์กลายเป็นสื่อที่ผลิตและนำไปทำซ้ำ

ภาพลักษณ์เดิมที่เคยนำเสนอ (self-referential medium) ซึ่งเป็นประเด็นผู้วิจัยให้ความสนใจจากการวิเคราะห์รายการโทรทัศน์และภาพยนตร์ที่ได้รับความนิยม พบว่า สื่อใช้การให้เหตุผลและคุณค่าความเสมอภาคตามหลักสิทธิสตรี ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดนี้เป็นผลกระทบทางการเมืองที่สำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น การอ้างอิงซ้ำในโทรทัศน์ยังถือเป็นกลยุทธ์การแข่งขัน เพื่อให้ผู้ชมเกิดความพึงพอใจต่อเพศสภาพและเชื้อชาติ

ขณะที่ Paige Eileen Schilt (2000) ต้องการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของอำนาจในการเล่าเรื่อง (narrative authority) ในภาพยนตร์สารคดีตั้งแต่ทศวรรษ 1960 ที่เกิดการต่อต้านลัทธิอาณานิคมและการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าในสหรัฐอเมริกา รวมถึงการวิพากษ์อำนาจเชิงสถาบันและอำนาจทางวิชาชีพของการผลิตภาพยนตร์สารคดี ในฐานะที่มีบทบาทเสนอภาพตัวแทนของความเป็นอื่นที่อาจจะเป็นบทบาทของการอ้างไว้ซึ่งอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ภาพยนตร์สารคดีระหว่าง 1971 – 1993 จำนวน 4 เรื่อง จากการวิเคราะห์ตัวบทแสดงให้เห็นว่า ภาพยนตร์สารคดีต้องการให้ข้อมูลเรื่องปัญหาสังคม อาทิเช่น การขู่โกงของตำรวจ ความยากจน และเชื้อชาติ นอกจากนี้ ภาพยนตร์สารคดียังมีอำนาจในการกล่าวเท็จ (fables of authority) โดยเป็นการให้จินตนาการใหม่เรื่องความเป็นวิชาชีพ และอำนาจที่มีอย่างเท่าเทียมกันในทุกเชื้อชาติ

งานของ Hyunju Choi (2002) ที่ให้เห็นการทำงานของภาพและคำที่ใช้บรรยายในการสร้างภาพตัวแทนของคนจน ผู้วิจัยมีความสนใจภาพตัวแทนการอพยพย้ายถิ่นจากชนบทโดยใช้วิเคราะห์ภาพ 4 ประเภท ได้แก่ ภาพสารคดี ภาพข่าว ภาพในการประชาสัมพันธ์ของรัฐ และภาพศิลปะ พบว่า ภาพการอพยพย้ายถิ่นจากชนบททั้ง 4 ประเภทมีความแตกต่างกันในแง่ประเด็นที่ให้ความสำคัญ อาทิเช่น สนใจด้านสภาพความเป็นอยู่ ความสำเร็จของรัฐบาล หรือสาเหตุของการอพยพ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า การบรรยายทำให้ภาพที่เหมือนกันกลับมีความหมายแตกต่างออกไปจากเดิม

ข้อค้นพบของ Choi เรื่องการประกอบสร้างความจริงเกี่ยวกับความยากจนในกระบวนการผลิตของสื่อมวลชน เป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อค้นพบกรณีสังคมไทยของชลิตา บัณฑุงศ์ (2541) ที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการประกอบสร้างความจริงเรื่องความยากจนในกระบวนการผลิตของโทรทัศน์ และบทบาทหน้าที่ของสื่อที่ผนวกเข้ากับโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหารายการในช่วงทศวรรษ 2530 จำนวน 5 รายการ ได้แก่ รายการสารคดีชุด “วงเวียนชีวิต” รายการสารคดีชุด “แฉ่นขยาย” รายการสารคดีชุด “คนของแผ่นดิน” รายการสารคดีชุด “โรงเรียนของหนู” และรายการโชว์ “ฝันที่เป็นจริง” รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ โดยในส่วนวิธีการและลักษณะการพูดถึง “ความยากจน” ของ

กลุ่มรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอเรื่องราวชีวิตคนจน พบว่า การนำเสนอเรื่องราวชีวิตของคนจน ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรรในการนำเสนอ ผ่านการกำหนดโครงเรื่อง และที่สำคัญมีการแต่งเติม บรรยายภาพผ่านเทคนิคด้านภาพและเสียงเพื่อให้คนดูเกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ ในส่วนของ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ-การเมืองที่มีต่อการพูดถึงความยากจนในรายการโทรทัศน์ พบว่า การเล่า เรื่องผ่านการตีความให้ความหมายที่ต้องสอดคล้องกับแนวคิดหลักของรายการ การเข้าไป ช่วยเหลือคนจนตามวิธีการของแต่ละรายการ และการเข้ามาบีบคั้นของสนับสนุนรายการ และ สิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยชี้ให้เห็น คือ การทำหน้าที่ของสื่อมวลชนในการจรรโลงรักษาศีลธรรมอันดีงามของ สังคมและบทบาทที่ช่วยเหลือแก่คนจน ซึ่งเป็นการผนวกตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งในสถาบันหลัก หรือโครงสร้างอำนาจทางสังคม

ในขณะที่งานวิจัยของธนาบุษ สงวนศักดิ์ (2546) สนใจที่การต่อรองในกระบวนการผลิตสารคดีคนจนระหว่างผู้ว่าจ้างกับผู้รับจ้าง โดยผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการ สัมภาษณ์เจาะลึก พบว่า มีการต่อรอง 3 ประเภทคือ การต่อรองแนวคิดและอุดมการณ์จุดยืน การ ต่อรองเนื้อหา และการต่อรองเทคนิค ทั้งนี้การต่อรองจะมีอยู่ในทุกขั้นตอนการผลิตตั้งแต่ก่อนการ ผลิตจนกระทั่งขั้นตอนการทบทวนหรือตรวจสอบงาน ในส่วนของการต่อรองเนื้อหามีการเปลี่ยนแปลง ทั้งในเชิงโครงสร้างทั้งหมดของเนื้อหาและเปลี่ยนแปลงเฉพาะรายละเอียดบางส่วนของเนื้อหา โดยผู้รับจ้างใช้ความเป็นความเป็นมืออาชีพ อุดมการณ์ และธรรมชาติของนักข่าวเป็นปัจจัยใน การต่อรองการควบคุมการผลิตสารคดีคนจน

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาภาพตัวแทนคนจนตามแนวคิดสำนักวัฒนธรรมศึกษา เชิงวิพากษ์ที่เน้นการวิเคราะห์โครงสร้าง (structural analysis) แม้ว่าจะมีจุดแข็งเรื่องเงื่อนไขที่เป็น ข้อกำหนดตายตัว (determinate conditions) ซึ่งถูกกำหนดจากโครงสร้างที่มองไม่เห็น (structures which cannot be visible) และจุดแข็งเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ภาพรวม แต่กลับมีปัญหาสำคัญ คือ การ มองข้ามความสำคัญของประสบการณ์ และการวิเคราะห์กระบวนการโดยไม่ได้พิจารณาที่ตัว ปัจเจกบุคคล (subject) (Hall, 1986b, pp. 43-45) นอกจากนี้ ในการวิเคราะห์ภาพตัวแทนคนจน ทั้งการวิเคราะห์จากตัวบทว่าด้วยความเป็นอื่นและภาพแบบฉบับในแง่ลบ อีกทั้งการวิเคราะห์ ภาพตัวแทนคนจนในเชิงโครงสร้างดังกล่าว ทั้งหมดล้วนเป็นการศึกษาภาพตัวแทนคนจนจาก มุมมองของผู้ส่งสารโดยละเลยต่อผู้รับสาร ซึ่งถ้าหากมีการศึกษาภาพตัวแทนคนจนจากมุมมอง ของผู้รับสารที่เป็นคนจนอาจค้นพบข้อสรุปที่แตกต่างออกไป โดยเฉพาะเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้น ของผู้รับสารคนจนในการนิยามความหมาย “ภาพตัวแทนคนจน” ที่เป็นขอบเขตหนึ่งของผู้วิจัยสนใจ ในการศึกษาคั้งนี้

3. การครอบงำ (domination) และการต่อต้าน (resistance) ภาพตัวแทน

Hall (1997, pp. 269-274) ได้วิเคราะห์ถึงการครอบงำและการต่อต้านภาพตัวแทน โดย Hall มีข้อสงสัยว่า การครอบงำของระบบภาพตัวแทนจะถูกท้าทาย ทดสอบ และเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และอะไรที่เป็นกลยุทธีที่จะรื้อสร้างกระบวนการภาพตัวแทน โดย Hall ใช้การวิเคราะห์ภาพแบบฉบับ (stereotype) ในภาพยนตร์อเมริกันและภาพถ่ายตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1950 พบว่า มีการปะทะด้านเชื้อชาติที่อยู่ในขอบเขตของภาพตัวแทน ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงรหัสความหมาย (trans-coding) เกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนดำ โดยในช่วงการปฏิรูปอุตสาหกรรมภาพยนตร์มีการผสมผสานระหว่างบุคลิกด้านบวกของคนดำกับภาพแบบฉบับของคนดำในเชิงลบ เช่น สร้างให้คนดำเป็นวีรบุรุษที่ประสบความสำเร็จในการหลบหนีการจับกุมจากตำรวจ

2. การใช้ภาพลักษณ์ด้านบวกของคนดำเข้าแทนที่การครอบงำจากภาพตัวแทนที่นิยมนำเสนอด้านลบของคนดำ เช่น ภาพชายผิวดำเป็นผู้ดูแลเด็กและหญิงผิวดำ นี่เป็นการให้แบบแผนความหมายของภาพลักษณ์ใหม่ที่ความแตกต่างไปจากเดิม และภาพโฆษณาชุด “United Colours of Benneton” ที่ใช้ภาพโฆษณาที่มีความแตกต่างและหลากหลายด้านเชื้อชาติ ประเด็นสำคัญที่ Hall ชี้ให้เห็น คือ เกิดทัศนคติเชิงบวกและยอมรับการอยู่ร่วมกับความแตกต่างเพิ่มมากขึ้น

3. การท้าทายต่อความซับซ้อนและความรู้สึกขัดแย้งที่มีอยู่ในภาพตัวแทน เช่น Hall ได้วิเคราะห์ภาพชายผิวดำใส่ชุดทักซิโดซึ่งกำลังมองไปที่ชายผิวขาวเปลือยเปล่า โดย Hall อธิบายว่าเป็นการใช้ภาพแบบฉบับต่อต้านตัวของมันเอง กล่าวคือ เป็นการต่อต้านอำนาจคนขาวที่มีอำนาจเหนือคนดำ โดยความตั้งใจในการเสนอภาพเชื้อชาติ เพศสภาพ และเพศสภาวะ เพื่อทดสอบการครอบงำเรื่องเพศสภาพและเพศสภาวะของคนดำที่ถูกติดตั้งภาพแบบฉบับให้เกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศ โดย Hall เห็นว่าแทนที่จะปฏิเสธอำนาจและอันตรายของความรื่นรมย์จากการอ่านความหมาย แต่การใช้กลยุทธีนี้เป็นการใช้ความรู้สึกปรารถนาและความรู้สึกขัดแย้งเป็นตัวเปรียบเทียบการต่อต้านของผู้ที่มีต่อภาพตัวแทน กล่าวคือ เมื่อเห็นภาพคนดำมีอำนาจเหนือคนขาว ผู้ดูภาพเกิดความรู้สึกอย่างไรระหว่างความพึงพอใจกับความขัดแย้งในใจ

สำหรับงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับผู้รับสารในมิติของการครอบงำและต่อต้านการให้ความหมายภาพตัวแทนในกรณีของคนจน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

งานวิจัยกลุ่มแรก เป็นการวิเคราะห์ด้วยที่ท้าทาย (resistance) ภาพตัวแทนที่ครอบงำในสื่อมวลชน อาทิเช่น Jennifer L. Fuller (2004) ให้ความสนใจกับภาพตัวแทนของความเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิพลเมือง (civil right movement) ที่ปรากฏในโทรทัศน์และภาพยนตร์

ที่ผลิตในช่วงทศวรรษ 1990 ผู้วิจัยพบว่า มีการต่อต้านและการยอมรับทางอุดมการณ์ในโทรทัศน์ และภาพยนตร์ โดยละครเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในช่วงทศวรรษ 1990 เกิดขึ้นจากอิทธิพลยุคหลังการเคลื่อนไหวด้านเชื้อชาติ (post-movement racial) และจากการวิเคราะห์ด้วยตัวละครชนชั้นที่มีผู้หญิงเป็นตัวละครหลักซึ่งเป็นลักษณะเด่นในช่วง 1990 พบว่า บทบรรยายถึงความปรองดองทางเชื้อชาติ (racial reconciliation) โดยเน้นไปที่การนำเสนอภาพผู้หญิงที่มีความเชื่อมั่น ทั้งนี้เนื่องจากต้องการสะกิดให้คิดถึงการประกอบสร้างผู้หญิงว่ามีความยุติธรรมและความเข้าใจมากกว่าผู้ชาย

ตรงข้ามกับผลการวิจัยของ Jorge Alberto Calles-Santilana (2005) ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีการครอบงำจากวัฒนธรรมอเมริกันในรายการภาคภาษาสเปน โดยผู้วิจัยสนใจศึกษาภาพตัวแทนกลุ่มคนที่สื่อสารด้วยภาษาสเปน (Hispanics) ในรายการภาคภาษาสเปน El Show de Cristina โดยใช้แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมสื่อของ Douglas Keller และแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนของ Stuart Hall ในวิเคราะห์รายการ 162 ชั่วโมงที่ออกอากาศระหว่างปี 1997 - 2000 พบว่า มีการถกเถียงประเด็นเกี่ยวกับปัญหาสังคม อาทิเช่น ปัญหาการแบ่งแยกทางเชื้อชาติ ปัญหาด้านการศึกษา โดยภาพตัวแทนของกลุ่มคนที่สื่อสารด้วยภาษาสเปนเป็นภาพตัวแทนของกลุ่มที่ตกเป็นเหยื่อเนื่องจากความบกพร่องทางวัฒนธรรม และขาดความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จ โดยคนกลุ่มนี้จะมีความเกี่ยวพันกับวัฒนธรรมอเมริกา อาทิเช่น โครงสร้างทางสังคม นักแสดง และปัจจัยทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังพบว่า มีการก่อรูปของความไม่เท่าเทียมกันและกำหนดกรอบชุดของระบบการให้คุณค่า กล่าวคือ เป็นการสร้างความรู้สึกที่ว่า ชุมชนอยู่บนพื้นฐานของการผสมผสานอัตลักษณ์ที่หลอมรวมเอาคุณค่าที่ดีจากวัฒนธรรมอเมริกัน และเรียกสิ่งนี้ว่าวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่สื่อสารด้วยภาษาสเปน (Hispanics Culture) โดยผู้วิจัยสนใจบทบาทของสื่อในการสร้างภาพลักษณ์ของชุมชนกลุ่มคนที่สื่อสารด้วยภาษาสเปนที่อาศัยอยู่ในสหรัฐอเมริกา

เช่นเดียวกับที่ Yu Shi (2005) ค้นพบว่าสื่อมีผลกระทบให้ชาวจีนอพยพย้ายถิ่นเห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติ และซึมซับเอาคุณค่าของคนผิวขาว โดยผู้วิจัยมีความสนใจประเด็นเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ของหญิงชาวจีนอพยพชน ที่กลายมาเป็นชิ้นแรงงานที่อาศัยอยู่ใน San Francisco ประเทศสหรัฐอเมริกา และอิทธิพลของสื่อในชีวิตประจำวัน รวมทั้งต้องการแสดงให้เห็นกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์และการต่อรองเกี่ยวกับเชื้อชาติ ชนชั้นเพศสภาพ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ทั้งหมดนำมาตั้งคำถามครอบคลุมเรื่องปัจจัยทางสังคม ความยากลำบากของการอพยพย้ายถิ่น รายละเอียดของการทำงานประจำวัน การกดขี่ทางเชื้อชาติและชนชั้นในสังคมอเมริกัน และประเพณีจีนที่ยังคงยึดถือ จากการวิจัยภาคสนามพบว่า การอพยพย้ายถิ่นไม่ได้เกิดการทำลายวัฒนธรรมเดิมแบบถอนรากถอนโคน หญิงชาวจีนยังคงเปิดรับ

สื่อจีนเพื่อบ่มเพาะความสุขในอดีต ความรู้สึกชาตินิยม และความรู้สึกว่าตนเองเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของจีน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าสื่อมีผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อชีวิตของหญิงชาวจีนอพยพย้ายถิ่น ด้านหนึ่งละครได้ปรุงแต่งให้เห็นว่ามีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติ อีกด้านหนึ่งพวกเขาได้ซึมซับเอาคุณค่าของคนผิวขาว และไม่แสดงพฤติกรรมทางสังคมในลักษณะผู้อพยพย้ายถิ่น ซึ่งก่อให้เกิดรูปแบบของการต่อรองที่แตกต่างกันในกลุ่มหญิงชาวจีนอพยพย้ายถิ่น

งานวิจัยกลุ่มที่สอง เป็นการวิเคราะห์ตีบทจากมุมมองของผู้ส่งสารที่เป็นคนจน (sender's intention) อาทิเช่น งานวิจัยของ Myrna Dee Marler (2001) สะท้อนให้เห็นการต่อสู้ของนักเขียนอัฟริกัน-อเมริกันในวรรณกรรมร่วมสมัย ผู้วิจัยสนใจศึกษาภาพตัวแทนชายผิวดำในประเด็นเกี่ยวกับครอบครัว วัฒนธรรม และชุมชน โดยใช้การวิเคราะห์งานเขียนของนักเขียนอัฟริกัน-อเมริกันรุ่นใหม่ 3 คน พบว่า มีการบรรยายถึงความแข็งแกร่งและความมั่งคั่งของวัฒนธรรมอัฟริกัน-อเมริกันในการต่อต้านการกดขี่ทางเชื้อชาติจากคนผิวขาวด้วยการมีความภาคภูมิใจในเชื้อชาติของตน นอกจากนี้ นักเขียนผิวดำยังนำเสนอปัญหาเกี่ยวกับความยากจนและเชื้อชาติที่เกิดขึ้นในเมือง โดยเห็นว่าการรวมกลุ่มทำงานร่วมกันจะสร้างความแข็งแกร่งทางการเมือง และมีความพึงพอใจในการดำรงชีวิต

เช่นเดียวกับความสนใจของ Rungrawee Chalermripinyorat (2003) ที่มีต่อเรื่องภาพตัวแทนการต่อสู้ของกลุ่มสมัชชาคนจนในหนังสือพิมพ์ไทย และการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนในการเปิดพื้นที่สาธารณะให้เกิดการกดดันต่อรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาความยากจน ผู้วิจัยสนใจวิเคราะห์วัฒนธรรมการเมืองของภาพตัวแทน และการให้ความหมายต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมในกรณีการเรียกร้องของกลุ่มสมัชชาคนจน โดยวิเคราะห์จากหนังสือพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทยรัฐและข่าวสดในปี ค.ศ. 2000 พบว่า การเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนเป็นผลจากปัญหาด้านการพัฒนาวิกฤติของระบบผู้แทนราษฎร และประชาธิปไตยแบบตัวแทน ทั้งนี้สังคมชนบทได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ ดังนั้น การเรียกร้องของกลุ่มสมัชชาคนจนจึงเป็นการต่อสู้กับสถาบันอำนาจแบบระบบตัวแทน และสร้างเส้นทางการเมืองใหม่นอกเหนือขอบเขตของสถาบันการเมืองแบบทางการ สำหรับสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการเป็นหลักฐานของการต่อสู้ทางการเมืองของสมัชชาคนจน ดังนั้น การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกลุ่มสมัชชาคนจนในการเรียกร้องและเคลื่อนไหวทางการเมือง เนื่องจากเป็นการเปิดโอกาสให้การเคลื่อนไหวนำไปสู่การเป็นวาระทางการเมืองในระดับชาติได้ ทั้งนี้สื่อมวลชนเองมีความตั้งใจสอดคล้องกับกลุ่มสมัชชาคนจนในการกดดันให้รัฐบาลเข้าไปแก้ไขปัญหาที่คับข้องใจของกลุ่มคนจนในชนบท

งานวิจัยกลุ่มที่สาม ใช้การวิจัยผู้รับสารเป็นวิธีการหลักควบคู่กับการวิเคราะห์ด้วยบท โดยให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องการต่อสู้ของผู้รับสารจากการครอบงำของสื่อมวลชน อาทิเช่น Kimani Christopher Toussaint (1997) สนใจการต่อสู้ระหว่างการครอบงำจากภาพแบบฉบับ ด้านลบของเชื้อชาติกับการต่อต้านจากวัยรุ่นชายผิวดำระดับมัธยมในสหรัฐอเมริกา ผู้วิจัยแบ่ง การวิจัยเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก ใช้การสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ขณะที่เรียนและให้คำปรึกษาในห้องเรียน พบว่า ครูและเจ้าหน้าที่ยึดถือความเชื่อเกี่ยวกับเด็ก ยากจนแอฟริกัน-อเมริกันว่าเป็นเด็กที่ขาดระเบียบและหยาบคาย (undisciplined and unrefined) ทำให้ครูมีวิธีการควบคุมเด็กหลายวิธี และมีความเข้มงวดในระหว่างการมีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียน ส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์การออกอากาศรายการวิทยุภายในโรงเรียน พบว่า วิทยุกระตุ้นให้เกิด บรรยากาศของการแสดงออกในกลุ่มนักเรียน โดยรายการวิทยุเป็นการสร้างอำนาจให้กับ การกำหนดภาพตัวแทนขึ้นด้วยตนเอง (self-representation) ทั้งยังเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ของตนเอง

Priya Parmar (2002) สนใจวิเคราะห์ด้วยบทและการตีความเพลงแรพวง KRS-One จากกลุ่มนักเรียนที่มีการตีความได้หลากหลายขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล จากการวิเคราะห์ด้วยบทพบว่า เพลงของ KRS-One มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมืองและชีวิตความเป็นอยู่ใน สังคมของกลุ่มวัยรุ่นผิวดำ รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับเชื้อชาติ อำนาจ และอัตลักษณ์ โดย KRS-One มีความมุ่งหมายที่จะรื้อถอน (deconstruction) ความหมายของอำนาจเชิงสถาบันที่ช่วยค้ำจุนให้ อุดมการณ์กระแสหลักดำรงอยู่ได้ อันได้แก่ สื่อ รัฐบาล และการศึกษา และจากการเข้าร่วม วิพากษ์เรื่องการรู้เท่าทันสื่อของนักเรียนพบว่า นักเรียนเรียนรู้ที่จะวิพากษ์ประเด็นเรื่องเชื้อชาติ ชนชั้น วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ภายใต้อุดมการณ์กระแสหลักตามแบบประเพณีนิยมที่อยู่ได้ จิตสำนึก ซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดระบบการให้คุณค่า ความคิด และความเชื่อ

ขณะที่นักวิจัยไทยอย่าง Ubonrat Siriyuvasak (1989) มีความสนใจใช้การ วิจัยภาคสนามตามแนวทางการศึกษาเชิงมานุษยวิทยา เพื่อศึกษากิจกรรมทางการสื่อสารในกลุ่ม ผู้หญิงโรงงานสิ่งทอในชีวิตประจำวัน โดยพบว่ากลุ่มผู้หญิงโรงงานสิ่งทอเป็นทั้งผู้บริโภคที่มี ความสามารถในการต่อรองความหมาย และที่สำคัญยังเป็นผู้สร้างภาพตัวแทนด้วยตนเอง จาก ข้อค้นพบดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์ด้วยบทภาพตัวแทนจากมุมมองของผู้ส่งสารแตกต่างจาก การวิเคราะห์ผู้รับสารที่เป็นคนจนอย่างชัดเจน

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตจากผลการศึกษาเหล่านี้ว่า การต่อต้านและการครอบงำการให้ ความหมายเกิดขึ้นในด้วยบทของรายการโทรทัศน์ เช่น การต่อสู้ด้วยการกำหนดคุณสมบัติใหม่ของ ความเป็นพลเมืองให้กับผู้หญิงในละครชนชั้น หรือการครอบงำของวัฒนธรรมอเมริกันในรายการ ภาควิชาสเปน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อสงสัยว่า ในรายการเกมโชว์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคนจนจะมีการ

ต่อผู้และครอบครัวประกอบสร้างความหมายภาพตัวแทนคนจนอย่างไรบ้าง รวมทั้งข้อสงสัยอีกประการหนึ่งว่า ในกลุ่มผู้รับสารที่เป็นคนจนจะมีการต่อผู้หรือต่อรองความหมายจากภาพตัวแทนคนจนที่นำเสนอแฉ่ลบบอยู่ในรายการเกมโชว์ ดังที่ปรากฏข้อค้นพบในกรณีกลุ่มผู้ฟังเพลงแรพชาวผิวดำหรือกลุ่มผู้หญิงโรงงานทอผ้าด้วยหรือไม่

อาจกล่าวสรุปในภาพรวมของแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนและการประยุกต์ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ว่า ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์ตัวบท ผู้วิจัยมีความสนใจประเด็นเรื่องการต่อผู้และการถูกครอบครัวให้ความหมายภาพตัวแทนในรายการเกมโชว์ ทั้งนี้การวิจัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์ตัวบท โดยเป็นการวิเคราะห์ถึงภาพแบบฉบับคนจนในตัวบทที่แตกต่างกัน เช่น ภาพยนตร์ บทละคร นวนิยาย หรือโทรทัศน์ ซึ่งส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์บุคลิกด้านลบที่ถูกสร้างให้เป็นสาร์ตละของคนจน โดยในการวิจัยครั้งนี้นอกจากวิเคราะห์ภาพแบบฉบับคนจนโดยใช้เกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยยังสนใจใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ภาพแบบฉบับจากแนวคิดของ Hall กล่าวคือ เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับจินตนาการที่เกินจริงเกี่ยวกับคนจนในโทรทัศน์ รวมถึงการลดสาร์ตละของคนจนที่นำเสนออยู่ในรายการเกมโชว์ และความจริงที่รายการเกมโชว์ไม่ได้พูดเกี่ยวกับคนจน นอกจากนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์การสร้าง “ความเป็นอื่น” ให้กับภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์ โดยพิจารณาสร้างความหมาย “คนจน” จากองค์ประกอบสองด้านตรงข้ามกัน ได้แก่ คนรวยกับคนจน ทั้งนี้จะมีการพิจารณาถึงความโอนเอียงของความหมายของคู่ตรงข้ามระหว่างคนรวยกับคนจน

ส่วนที่สองเป็นการวิจัยผู้รับสาร ผู้วิจัยสนใจตั้งคำถามต่อประเด็นเรื่องการต่อต้านและการยอมรับการให้ความหมาย “คนจน” ของกลุ่มผู้รับสารคนจนจากการถอดรหัสหรือตีความหมายภาพตัวแทนตามที่รายการเกมโชว์เข้ารหัสไว้ โดยสนใจพิจารณาความสอดคล้องระหว่างความหมาย “คนจน” ในรายการเกมโชว์ กับการสร้างความหมาย “คนจน” จากกรณีปฏิสัมพันธ์คนจนในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความแตกต่างทางภูมิหลังและประสบการณ์ ทั้งนี้เพื่อต้องการตอบปัญหานำวิจัยเกี่ยวกับลักษณะการต่อรองความหมายของผู้รับสารคนจน ต่อภาพตัวแทนคนจนด้านลบในรายการเกมโชว์ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้เกณฑ์การวิเคราะห์การต่อต้านในภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์ตามแนวคิดของ Hall เรื่องการถอดรหัสของผู้รับสาร รวมถึงใช้การวิเคราะห์ความรู้สึกขัดแย้งที่คนจนมีต่อภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์ และการเปลี่ยนแปลงรหัสความหมายภาพตัวแทนคนจน อีกทั้งการใช้ภาพลักษณ์คนจนด้านบวกเข้าแทนที่การครอบงำจากภาพตัวแทนด้านลบ

ทั้งนี้ การวิเคราะห์ตัวบทจะทำให้เข้าใจถึงการประกอบสร้างภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์ โดยเฉพาะเรื่องของอำนาจในฐานะที่เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคม ความรู้ และการ

ดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ของคนจน ขณะเดียวกันก็ได้ปฏิเสธสิ่งอื่นที่แตกต่างออกไป (Barger, 2000, p. 350) ขณะที่การวิจัยผู้รับสารจะทำให้เข้าใจถึงอำนาจของผู้รับสารในการยอมรับและต่อต้านการครอบงำความหมายจากภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์

แนวคิดเรื่องการสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social construction of reality)

นักปรัชญาสังคมชื่อ Alfred Schutz (Littlejohn, 1992, pp. 174-175) ได้กล่าวถึงการสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่า

คำพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวันไม่ได้มีความหมายจากโลกส่วนตัว แต่เป็นชุดความหมายที่เกิดจากภายนอก ที่เกิดจากแต่ละคนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (intersubjective) ดังนั้น การให้ความหมายและความเข้าใจจึงเกิดขึ้นจากการสื่อสารกับผู้อื่น สาระสำคัญของความจริงจึงฝังตรึงอยู่กับความคิดทางสังคม

จากทัศนะต่อความเป็นจริงทางสังคมดังกล่าว Peter Berger และ Thomas Luckmann ผู้สนับสนุนความคิดนี้ ได้กล่าวถึงแรงผลักดันจากแนวคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) โดยมีข้อสันนิษฐานพื้นฐาน 4 ประการ คือ

1. โลกไม่ได้แสดงตนต่อผู้ที่สังเกตการณ์ แต่มนุษย์รู้จักโลกในฐานะเป็นประสบการณ์ของตน โดยได้รับอิทธิพลจากภาษา

2. การจัดประเภทสิ่งต่างๆ ตามหมวดหมู่ของภาษา เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มต่างๆ

3. ความเข้าใจต่อความเป็นจริงเป็นผลจากการสื่อสารที่มีพลัง ณ ช่วงเวลาหนึ่ง และชีวิตทางสังคมเป็นปัจจัยที่กำหนดความรู้ของมนุษย์

4. ความเป็นจริงเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น โดยสร้างจากรูปแบบพฤติกรรมกรรมการสื่อสารตามกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งการให้ความหมายไม่ได้มาจากปัจเจกบุคคล แต่มีความซับซ้อนด้วยรูปแบบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้เพื่อให้ภาพกระบวนการสร้างความเป็นจริงและความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการนี้กับการสื่อสาร ผู้วิจัยได้สรุปสาระสังเขปของแนวคิดดังกล่าวเอาไว้ดังนี้

1. จากความเป็นจริงแบบภววิสัยสู่การสร้างความเป็นจริงทางสังคม (From objective reality to social construction of reality)

Gaye Tuchman (1978, pp. 182-185) ได้ทบทวนถึงการสร้างความเป็นจริงทางสังคมโดยแบ่งเป็นทัศนะที่ต่างกัน 2 ทัศนะ คือ

ทัศนะแรก เป็นแนวทางการศึกษาทางสังคมศาสตร์แบบจารีต (traditional view) เห็นว่า มนุษย์เป็นตัวละครทางสังคม (social actors) และถือว่าทุกคนเป็นผลผลิตจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม โครงสร้างทางสังคมเป็นผู้สร้างบรรทัดฐาน รวมถึงทัศนคติที่เป็นตัวกำหนดการให้ความหมายต่อชีวิตทางสังคม ทำให้เกิดบรรทัดฐานและกำหนดบุคลิกแบบภววิสัยที่อยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม

ทัศนะที่สอง เป็นแนวทางการศึกษาทางสังคมศาสตร์แบบการตีความ (interpretative) เห็นว่า มนุษย์เป็นผู้ต่างดำรงอยู่ในปรากฏการณ์ร่วม และเป็นปรากฏการณ์ที่ได้รับการประกอบสร้างขึ้นมา (shared and constructed phenomena)

Schutz (Littlejohn, 1993, p. 173) อธิบายถึงแนวคิดเรื่อง การสร้างความเป็นจริงทางสังคมไว้ว่า

ชีวิตประจำวันของเราไม่ได้เป็นโลกส่วนตัวของเรา แต่เกิดจากจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยที่แต่ละคนสามารถร่วมรับรู้กับเพื่อนร่วมโลกของเรา ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคนแต่ละคน ทำให้เกิดการตีความหมายที่แตกต่างกันออกไป และสภาพที่เราพบว่าตนเองอยู่ในโลกขณะใดขณะหนึ่งนั้น เป็นเพียงขอบเขตเล็กๆ ที่เราได้สร้างขึ้นมานั่นเอง

กล่าวสรุปได้ว่า ความหมายและความเข้าใจของเราเกิดมาจากการสื่อสารกับคนอื่น และจากบทความของ Alfred Schutz เรื่อง “On Multiple Realities” ในปี ค.ศ. 1962 แสดงให้เห็นทัศนะต่อการสร้างความเป็นจริงทางสังคมใน 2 มิติ คือ

มิติแรก การสร้างความเป็นจริงแบบอัตวิสัย (subjective reality) ต่อโลกในชีวิตประจำวัน โดย Schutz เห็นว่า ทุกคนต่างมีประสบการณ์ต่อโลกย่อยๆ รอบตัว (subuniverses) เช่น โลกกายภาพ โลกวิทยาศาสตร์ โลกความฝัน แต่ Schutz ถือว่าโลกในชีวิตประจำวันคือความเป็นจริงที่มีความสำคัญ (paramount reality) โดยเขาเสนอให้แบ่งแยกโลกในชีวิตประจำวันออกจากการให้ความหมายของบุคคลอื่น และความจริงอื่นๆ ที่มีอยู่หลากหลาย (multiple realities)

มิติที่สอง การสร้างความเป็นจริงแบบภววิสัย (objective reality) โดย Schutz เรียกการยอมรับความมีอยู่ของปรากฏการณ์ทางสังคมแบบภววิสัย (objective existence of social phenomena) ว่า “ทัศนคติที่มีอยู่อย่างเป็นธรรมชาติ” (natural attitude) ซึ่งทำให้ปัจเจกบุคคลเกิดการยอมรับโลกทางสังคมว่ามีความเป็นธรรมชาติตามการดำรงอยู่ของสิ่งนั้นๆ และ Schutz ให้ความสำคัญกับ “ทัศนคติที่มีอยู่อย่างเป็นธรรมชาติ” โดยเห็นว่าเป็นตัวกำหนดการสร้าง ความหมายทางสังคม (Tuchman, 1978, pp. 187-188)

สำหรับ Peter Berger และ Thomas Luckmann (อ้างใน Tuchman, 1978, p. 195) ได้พัฒนาความคิดของ Schutz เรื่องทัศนคติที่มีอยู่อย่างเป็นธรรมชาติและโลกในชีวิตประจำวัน รวมถึงผลกระทบของสถาบันทางสังคมและกระบวนการทางสังคม โดยเห็นว่าทุกคนให้ความหมายต่อโลกจากการมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันระหว่างมนุษย์กับสถาบันทางสังคม

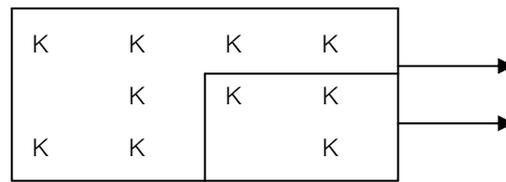
Berger และ Luckmann (1966, pp. 1-3) ได้แบ่งโลกของเราออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก โลกแห่งความเป็นจริง (world of reality) และโลกแห่งความหมาย (world of meanings) โลกแห่งความเป็นจริง คือโลกที่เราสัมผัสได้ด้วยตนเอง ผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ไม่ว่าจะเป็สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

ส่วนที่สอง โลกแห่งความหมาย คือ ความรู้ (knowledge) ที่เราได้รับมาเพียงบางส่วนของโลกแห่งความเป็นจริง เพราะความเป็นจริงเหล่านี้มีอยู่อย่างมากมาย มนุษย์จึงไม่สามารถหาความแน่นอนจากความเป็นจริงที่อยู่รอบๆ ตัวเราได้ ซึ่งเป็น “โลกส่วนที่เราสามารถอธิบายได้ ให้ความหมายได้ กำหนดแบบแผนได้” เช่น เราบอกว่า ผู้หญิงคือมนุษย์ที่มีลักษณะกายภาพบางอย่างแตกต่างไปจากผู้ชาย แม้ว่าจะไม่สามารถอธิบายได้อย่างถูกต้องแท้จริง แต่ก็เป็คำตอบต่อคำถามที่เราต้องการได้ โลกแห่งความหมายมีความจำเป็น เพราะช่วยให้คนเรามีความมั่นคงในความรู้สึกมากขึ้น เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวได้ และข้อมูลจะเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปไม่ได้ล้มล้างสิ่งที่เรารู้โดยฉับพลัน

หากจะสรุปเป็นภาพจำลองความสัมพันธ์ระหว่างโลกแห่งความหมายกับโลกแห่งความเป็นจริงก็จะได้ภาพง่ายๆ ดังนี้

ภาพที่ 2.2

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างโลกแห่งความหมายกับโลกแห่งความเป็นจริง
ตามแนวคิดของ Berger และ Luckmann

จากแผนภาพอธิบายได้ว่า โลกแห่งความหมายเป็นความรู้ที่เกิดการรับรู้เพียงบางส่วนจากโลกแห่งความเป็นจริง แล้วนำมาสร้างขึ้นเป็น “คลังแห่งความรู้” (stock of knowledge) ของเราขึ้น และที่กล่าวว่ามีมนุษย์เราได้สร้างความเป็นจริงขึ้น ก็หมายถึง ความเป็นจริงทางสังคม (social reality) นั้นเอง อย่างไรก็ตามมนุษย์ในแต่ละสังคมมีการยอมรับความเป็นจริงที่แตกต่างกันนี้ เพราะคนแต่ละคนมีทัศนะต่อโลก (worldview) ที่ต่างกันจึงทำให้ประสบการณ์ผ่านกระบวนการทางสังคมจนกลายเป็นความรู้และสะสมต่อมาเป็น “คลังแห่งความรู้” (stock of knowledge) เฉพาะบุคคลหรือสังคมนั้น ทั้งนี้การสร้างความเป็นจริงทางสังคมถูกกำหนดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของคนภายในสังคมหรือสถาบันนั้นผ่านพื้นที่ของกิจกรรมประจำวัน และถูกถ่ายทอดให้กับคนในสังคมนั้นในรูปแบบของกฎเกณฑ์และวิธีการในการจัดการเรื่องต่างๆ และกฎเกณฑ์เหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือการกระทำของคนในสังคมหรือสถาบันนั้น จนในที่สุดคนในสังคมหรือสถาบันนั้นต่างก็ยอมรับ และเรียนรู้ถึงวิธีการจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่า เป็นสิ่งที่คนอื่นๆ ก่อนหน้าเคยทำต่อๆ กันมา หรือเรียนรู้ว่า เป็น “the way to do thing”

นอกจากนั้น Berger และ Luckmann ได้กล่าวอีกว่า ความเป็นจริงทางสังคมนั้น อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากบริบทเดิม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า ความหมายของปรากฏการณ์นั้นถูกถ่ายทอดไปอย่างไร และขึ้นอยู่กับรหัส (code) ที่สังคมเป็นผู้สร้างขึ้นอย่างมีกฎเกณฑ์ และเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้นๆ ด้วยว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

จากการทบทวนงานวิจัยเรื่องการสร้างความเป็นจริงทางสังคม เกี่ยวกับคนจนในสื่อมวลชนแขนงต่างๆ พบว่า ส่วนใหญ่มักเป็นการวิเคราะห์การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับคนจนจากตัวบท (text) เป็นหลัก นอกจากนี้มีงานวิจัยบางส่วนที่สนใจวิเคราะห์ทั้งตัวบทและผู้รับสาร ขณะเดียวกันมีงานวิจัยส่วนน้อยที่สนใจวิเคราะห์บริบทความสัมพันธ์การประกอบสร้างความเป็นจริงของคนจน สำหรับตัวอย่างในงานวิจัยการวิเคราะห์ตัวบท

สื่อมวลชนแขนงต่างๆ ในการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับคนจน อาทิเช่น Todd G. Shield (2001) สนใจการสร้างความเป็นจริงเกี่ยวกับคนไร้บ้านของเครือข่ายสถานีข่าวในสหรัฐอเมริกา โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาข่าวโทรทัศน์ภาคค่ำที่ออกอากาศระหว่าง ค.ศ. 1980-1993 Shield พบว่า ข่าวมักนำเสนอความน่าสงสารของคนไร้บ้าน โดยมีความกำกวมระหว่างการยอมรับและไม่ยอมรับคนไร้บ้าน และในช่วงทศวรรษที่ 1980 - 1990 ข่าวให้ภาพว่าปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจเป็นสาเหตุของปัญหาคนไร้บ้าน ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะบุคคล รวมทั้งเรียกร้องให้ความช่วยเหลือมากกว่าต้องการให้เกิดการแก้ไขปัญหาเชิงสถาบันทั้งระบบและความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ Shield เห็นว่าข่าวมีมาตรฐานกำหนดกรอบในการประกอบสร้างคนไร้บ้านขึ้นอย่างบิดเบือน มีการแบ่งแยก “เป็นเขา” กับ “เป็นเรา” และมีอคติต่อการเสนอภาพคนไร้บ้านในสหรัฐอเมริกา

ในขณะเดียวกัน Devereux (1998) ตั้งคำถามการวิจัยว่า โทรทัศน์บอกเล่าเรื่องคนจนอย่างไร โดย Devereux ใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณวิเคราะห์การนำเสนอคนจนที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ RTE ในประเทศสหราชอาณาจักร และจากการวิเคราะห์เนื้อหารายการที่เกี่ยวข้องกับคนจน พบว่า บุคลิกคนจนส่วนใหญ่ถูกนำเสนอให้เป็นผู้ที่ขาดอำนาจในการเรียกร้อง (voiceless) และปราศจากตัวตนในสังคม (invisible) อันสะท้อนลักษณะของการสร้างความหมายเชิงลบให้กับคนจนผ่านสื่อมวลชน

นอกจากนี้ มีงานวิจัยไทยที่สนใจศึกษาชีวิตของคนจน ซึ่งเป็นการศึกษาการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่าด้วย “คนจน” จากมุมมองของคนจนเอง อาทิเช่น จุฑามณี สมบูรณ์สุทธิ (2547) ที่ตั้งคำถามต่อปัจจัยเพศสภาพที่มีส่วนผลักดันให้กลายเป็นคนขอทานได้อย่างไร และเมื่อเข้าสู่อาชีพขอทานแล้วหญิงชราที่มีวิธีการปรับตัวและเอาตัวรอดในสังคมเมืองอย่างไร เธอใช้การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแนวสตรีนิยม (feminist ethnography) ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการสัมภาษณ์เจาะลึก และการบันทึกประจำวัน โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ กลุ่มเป้าหมายหลัก ได้แก่ หญิงชรา มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้ที่มีอาชีพขอทานในเขตกรุงเทพฯ โดยพื้นที่ในการศึกษาผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง มีจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 8 คน กลุ่มเป้าหมายรอง เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มตัวอย่าง จากการวิจัยจุฑามณีพบว่า ปัจจัยที่ผลักดันให้ผู้หญิงเข้ามาเป็นอาชีพขอทาน คือ ปัจจัยเพศสภาพ วิกฤติความจนในครอบครัว ปัญหาเรื่องมาตรฐานเชิงซ้อนว่าด้วยอคติเรื่องวัยและเพศ รวมถึงการกีดกันออกจากตลาดแรงงาน ทั้งหมดเป็นเหตุผลักดันให้เกิดการขอทานควบคู่ไปกับปัจจัยเพศสภาพ และเมื่อหญิงชราเป็นขอทานแล้ว ปัจจัยที่เป็นแรงหนุนให้การขอทานดำรงอยู่คือ ปัจจัยเพศสภาพกับการแปรทุนทางร่างกายเป็นเงิน ส่วนวิธีการปรับตัวเอาตัวรอด เช่น พลิกแพลง

รูปแบบการขอทานมาเป็นการค้าขาย หรือให้ความสามารถแลกเปลี่ยนกับเศษเงินด้วยการดูหมองหรือสีซอ สำหรับอนาคตของหญิงชราขอทานพบว่า กรณีผู้มีอายุมากจะขอทานไปจนกว่าจะหมดลมหายใจ ส่วนผู้อายุไม่มากคาดหวังว่า อาจจะเลิกขอทานและประกอบอาชีพค้าขายหรือเป็นแม่บ้าน

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ศึกษาเกี่ยวกับการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่าด้วยคนจน ยังให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ตัวบทของสื่อมวลชนจากมุมมองของผู้ส่งสาร ซึ่งมักพบว่าสื่อมวลชนมักมีอคติต่อการเสนอภาพคนจน ในทางตรงข้าม งานวิจัยที่ศึกษาคนจนจากการดำเนินชีวิตประจำวันกลับค้นพบคำตอบเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหา บุคลิกคนจน และวิธีการแก้ไขปัญหาแตกต่างออกไป ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่าด้วยคนจน จากทั้งมุมมองของผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยในมุมมองของผู้ส่งสารเป็นการพิจารณาจากตัวบทที่นำเสนอในรายการเกมโชว์ อีกทั้งยังสนใจการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่า ด้วยคนจนจากมุมมองของผู้รับสาร โดยพิจารณาลักษณะการต่อรองความหมายภาพตัวแทนคนจน ตามที่รายการเกมโชว์เข้ารหัสผ่านมุมมองการเล่าเรื่องของผู้ส่งสาร

2. ความเป็นจริงทางสังคมแบบภววิสัย (objective reality) และความเป็นจริงแบบอัตวิสัย (subjective reality)

จากหนังสือเรื่อง The Social Construction of Reality ของ Berger และ Luckmann (1966, pp. 47-129) มีมุมมองต่อสังคมใน 2 มิติ คือ

มิติแรก สังคมในฐานะการสร้างความจริงแบบภววิสัย (society as objective reality) กล่าวคือ เป็นความเป็นจริงที่วัตถุถูกติดตั้งความสัมพันธ์ในลักษณะตายตัวให้กับสภาพแวดล้อมของมัน โดยสิ่งต่างๆ จะมีความหมายตามคลังความรู้ทางสังคม (social stock of knowledge) ซึ่งถือว่าทุกคนผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม จึงก่อให้เกิดความหมายร่วมทางสังคม และคลังความรู้ทางสังคมจะกำหนดมาตรฐานของบทบาทที่ขึ้นมากำกับสมาชิกในสังคม โดย Berger และ Luckmann เรียกว่าเป็น “สัญลักษณ์สากล” (symbolic universes) ที่ต้องผ่านขั้นตอน 3 ระดับสู่การครอบงำความจริงทางสังคม คือ

1. การอธิบายถึงลำดับชั้นอำนาจในสังคมจนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของจารีต
2. การอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วยชุดความหมายแบบภววิสัยที่ทุกคนในสังคมเห็นตรงกัน

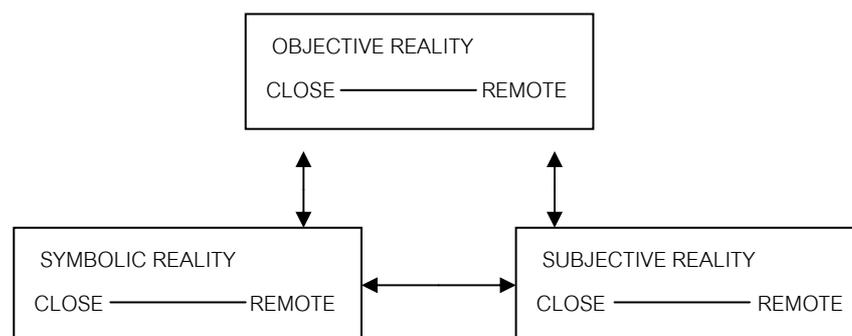
3. การติดตั้งให้ชุดความหมายกลายเป็นสัญลักษณ์ร่วมของสังคม โดยครอบงำการให้ความหมายทางสังคมทั้งแบบภววิสัยและอัตวิสัย ซึ่งเป็นการ “จับวางสิ่งต่างๆ ให้อยู่ถูกที่ถูกทาง” ตามที่สังคมให้ความหมายไว้ร่วมกัน

มิตที่สอง สังคมในฐานะการสร้างความเป็นจริงแบบอัตวิสัย (society as subjective reality) ความเป็นจริงแบบอัตวิสัยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่มีต่อความเป็นจริงแบบภววิสัยที่สังคมให้ความหมายไว้ โดยการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันจะประกอบสร้างความเป็นจริงแบบอัตวิสัยขึ้นมา ทั้งนี้ความเป็นจริงแบบอัตวิสัยขึ้นอยู่กับ “โครงสร้างเฉพาะ” (specific structures) และ “กระบวนการทางสังคม” (social process) ดังนั้น ความเป็นจริงจึงเป็นการสั่งสมและถูกตีความซ้ำ โดยการตีความซ้ำเป็นการให้ความหมายในปัจจุบันที่มีแนวโน้มที่จะต้องการความสอดคล้องกับความทรงจำในอดีต นอกจากนี้ Berger และ Luckmann (1966, pp. 173-183) ยังกล่าวถึงความเป็นจริงแบบอัตวิสัยว่าก่อรูปขึ้นจากกระบวนการทางสังคม ซึ่งมีโครงสร้างทางสังคมเป็นตัวกำหนด ดังนั้น ความเป็นจริงแบบอัตวิสัยจึงเป็นผลผลิตทางสังคมที่สัมพันธ์อยู่กับความจริงทางสังคมแบบภววิสัย โดยอาจกล่าวสรุปได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ประกอบสร้างโลกและตนเองขึ้นด้วยตัวของเขาเอง

จากการทบทวนวรรณกรรมของ Hanna Adoni and Sherrill Mane (1984, pp. 235-237) ได้ถกเถียงถึงแนวคิดของ Berger และ Luckmann เกี่ยวกับการสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่า เป็นกระบวนการที่มนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างสรรค์ (creators) และเป็นผลผลิตของโลกทางสังคม ของพวกเขาเอง (products of their social world) โดยมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับความเป็นจริง 3 ประเภท ดังนี้

ภาพที่ 2.3

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นจริงแบบภววิสัย ความเป็นจริงแบบสัญลักษณ์ และความเป็นจริงแบบอัตวิสัย

จากแผนภาพ Adoni and Mane ให้คำอธิบายไว้ว่า

ประการแรก ความเป็นจริงทางสังคมแบบภววิสัย เป็นประสบการณ์ต่อภาวะความมีอยู่ของโลก 2 ด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่งเป็นภาวะความมีอยู่ของโลกแบบภววิสัย (objective world) ที่อยู่นอกเหนือขอบเขตการรับรู้ของปัจเจกบุคคล แต่อีกด้านหนึ่งถูกรับรู้ได้ว่าเป็นข้อเท็จจริง (facts) ในที่นี้คือ ความเป็นจริงของคนจนในชีวิตประจำวัน

ประการที่สอง ความเป็นจริงทางสังคมแบบสัญลักษณ์ เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนความเป็นจริงแบบภววิสัยที่แสดงอยู่ในรูปของ วรรณคดี ศิลปะ หรือเนื้อหาของสื่อมวลชน โดยความเป็นจริงทางสังคมแบบสัญลักษณ์มีหลายชุดความจริง ซึ่งปัจเจกบุคคลมีความสามารถในการรับรู้แตกต่างกัน ในที่นี้คือ การสร้างความเป็นจริงให้กับ “คนจน” ในรายการเกมโชว์ผ่านองค์ประกอบการเล่าเรื่อง และการใช้กลยุทธ์ต่างๆ ในการติดตั้งความหมาย

ประการที่สาม ความเป็นจริงทางสังคมแบบอัตวิสัย เป็นการประกอบสร้างความจริงขึ้นมาของปัจเจกบุคคล โดยเป็นการหลอมรวม (fuse) ระหว่างความเป็นจริงทางสังคมแบบภววิสัยกับความเป็นจริงทางสังคมแบบสัญลักษณ์ โดยเป็นความจริงพื้นฐานในการแสดงออกต่อประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ในที่นี้คือ การสร้างความเป็นจริงของผู้รับสารคนจนจากการชมรายการเกมโชว์

นอกจากนี้ Adoni and Mane ได้อธิบายถึงองค์ประกอบทางสังคมที่เป็นภาวะมีความต่อเนื่องกัน ในแบบใกล้ชิด-ห่างเหิน (continuum of close-remote social elements)

1. ความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด (close) เป็นการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมโดยมีประสบการณ์ตรงแบบเผชิญหน้า

2. ความสัมพันธ์แบบห่างเหิน (remote) เป็นองค์ประกอบทางสังคมที่มีความเป็นนามธรรมและไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยประสบการณ์โดยตรง ตัวอย่างเช่น ประชามติ หรือ การจัดระเบียบทางสังคม โดยองค์ประกอบทางสังคมแบบใกล้ชิดและห่างเหินมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นปัจจัยที่กำหนดการจัดประเภทความเป็นจริงทางสังคม และความสัมพันธ์ชีวิตทางสังคมทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค

ตัวอย่างงานวิจัยที่มีขอบเขตเกี่ยวข้องกับการสร้างความจริงที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบทและการถอดรหัสของผู้รับสาร ได้แก่ งานวิจัยของ Halloran (1998) ที่ชี้ให้เห็นทัศนคติของผู้ชมเอเชียที่มีต่อรายการโทรทัศน์ในสหราชอาณาจักร โดยใช้การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มชาวเอเชีย 182 คน ที่อาศัยอยู่ในเมือง Leicester ในงานวิจัยดังกล่าว Halloran พบทัศนคติชาวเอเชียที่มีต่อโทรทัศน์ว่า โทรทัศน์ให้ภาพด้านลบต่อคนกลุ่มน้อยและประเทศโลกที่สาม โดยผู้ชมกลุ่มนี้ต้องการเห็นความเป็นเอเชียมากขึ้นในโทรทัศน์ และนำเสนออย่างสมดุลไม่ใช่

เน้นภาพด้านลบเพียงด้านเดียว โดยนำเสนอเอเชียให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่โทรทัศน์กลับไม่ได้แสดงบทบาทในการเผยแพร่เพื่อพัฒนาไปสู่สังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเลย

สำหรับกรณีของไทยงานวิจัยของอารยา ถาวรวันชัย (2539) สนใจเรื่องการสร้างความ เป็นจริงของโทรทัศน์ต่อภาพลักษณ์ของวีรบุรุษกลับใจ โดยอารยาใช้ทฤษฎีบทบาทและหน้าที่สื่อมวลชนในการสร้างภาพลักษณ์และการให้สถานภาพ ทั้งนี้ในกระบวนการเข้าและ ถอดรหัสเป็นกรอบในการการวิเคราะห์เนื้อหา วิธีการนำเสนอ และปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนออารยาใช้การศึกษาผ่านกรณีของหนู เทียนยิ้ม และสุรียัน ศักดิ์โธสง โดยเธอใช้การสัมภาษณ์ผู้ส่งสาร ได้แก่ ผู้เขียนบท ผู้กำกับรายการ และพิธีกร รวมทั้งวิเคราะห์การถอดรหัสจากการสัมภาษณ์ผู้รับสาร 4 กลุ่มที่แตกต่างกัน คือ นักเรียน ครู พระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่ผู้คุมขังนักโทษ ในส่วนของการวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า ผู้ส่งสารใช้กลยุทธ์และวิธีการนำเสนอในการเปิดประเด็น การสร้างบรรยากาศนำเสนอ การปิดประเด็น และสัดส่วนของเนื้อหาในการนำเสนอ โดยใน เนื้อหาจะกล่าวถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการนำเสนอ ทั้งนี้การเข้ารหัสของผู้ส่งสารเป็นไปภายใต้ จุดมุ่งหมาย ทักษะคติของผู้ส่งสาร และลักษณะการผลิตงานของสื่อ โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลในการ เลื่อนนำเสนอเนื้อหาผู้ร้ายกลับใจ ได้แก่ ความเบี่ยงเบนของประเด็นและตัวบุคคล คู่แข่งของ รายการ ทักษะคติผู้ส่งสารต่อความเบี่ยงเบน และแรงกดดันอื่นจากสังคม นอกจากนี้ในส่วนของ การถอดรหัสของผู้รับสารพบว่า ผู้รับสารกลุ่มต่างๆ มีความเข้าใจและตีความตามผู้ส่งสารต้องการ แต่อย่างไรก็ตามผู้รับสารแต่ละกลุ่มมีการถอดรหัสต่างกันตามภูมิหลังของกลุ่ม เช่น พระสงฆ์จะมี มุมมองในด้านบวกต่อผู้กระทำผิด ตรงข้ามกับผู้คุมขังนักโทษจะมีมุมมองด้านลบต่อผู้ร้ายกลับใจ

อาจกล่าวสรุปได้ว่างานวิจัยส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ใช้ทั้งการวิเคราะห์ที่ตัวบทและผู้รับ สาร เพื่อพิจารณาการสร้างความเป็นจริงทางสังคมใน 2 มิติ คือ

มิติแรก เป็นการวิเคราะห์การสร้างความเป็นจริงแบบสัญลักษณ์ โดยใช้จากการ วิเคราะห์ที่ตัวบท สื่อมวลชนประเภทต่างๆ อาทิเช่น อภิปิณฑน์ที่วิเคราะห์ความจริงทางสังคมของ นางร้ายในมิติด้านต่างๆ

มิติที่สอง การสร้างความเป็นจริงแบบอัตวิสัยจากการวิเคราะห์การถอดรหัสในกลุ่ม ผู้รับสารที่แตกต่างกัน อาทิเช่น ผู้ชมชาวเอเชียที่เห็นว่ารายการโทรทัศน์อังกฤษมีอคติต่อคนต่าง เชื้อชาติและประเทศโลกที่สาม หรือความคิดเห็นของผู้ชมต่อผู้ร้ายกลับใจมีความแตกต่างกันตาม ภูมิหลังของแต่ละคน

สำหรับในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจวิเคราะห์การสร้างความเป็นจริง แบบสัญลักษณ์จากตัวบทรายการเกมโชว์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคนจนแล้ว ขณะเดียวกันผู้วิจัยยังมี

ความสนใจวิเคราะห์การสร้างความเป็นจริงแบบอัตวิสัย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้รับสารที่เป็นคนจน อีกทั้งเพื่อต้องการอธิบายถึงลักษณะการต่อต้านและยอมรับของผู้รับสารคนจนจากความเป็นจริงทางสังคมของคนจนที่รายการเกมโชว์ประกอบสร้างขึ้น

3. การสร้างตัวตนทางสังคมและการสร้างอารมณ์ทางสังคม (The social construction of self and emotion)

Rom Harre' (อ้างจาก Littlejohn, 1993, pp. 178-179) ได้ขยายขอบเขตความสนใจเรื่องการสร้างความเป็นจริงทางสังคมออกไปใน 2 ประเด็น คือ

ประการแรก การสร้างตัวตนทางสังคม (The social construction of self) ตัวตนของเราทั้งความเป็นปัจเจกบุคคลและสังคม โดย Harre' สนใจศึกษาว่ามนุษย์เข้าใจการกระทำในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง (episodes) อย่างไร โดยสามารถคาดเดาการกระทำที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ตั้งแต่เริ่มต้นกระทั่งสิ้นสุด อาทิเช่น เริ่มจากการรับประทานอาหาร พุดคุย และการถกเถียงกัน สิ่งที่ Harre' สนใจคือ ความหมายของเหตุการณ์เหล่านี้และความเข้าใจต่อการกระทำที่หลากหลาย โดยความหมายของเหตุการณ์ทำให้เกิดกฎเกณฑ์ที่จะเป็นแนวทางปฏิบัติแก่คนทั่วไป สำหรับความคิดเรื่อง “ตัวตน” (self) หรือภาวะความเป็นบุคคล (personal being) Harre' เห็นว่าประกอบขึ้นจากส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ

1. ภาวะทางสังคมหรือบุคคล (social being or person) ซึ่งเป็นภาวะที่สาธารณชนรับรู้และสามารถมองเห็นได้ (publicly visible being) หรือเป็นบุคลิกทั่วไปของบุคคลที่ได้รับถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกลุ่มสังคม และ

2. ภาวะความเป็นบุคคลหรือตัวตน (personal being or self) เป็นความรู้สึกถึงความมีอยู่ของตนเองอย่างเป็นเอกภาพในฐานะบุคคลหนึ่ง (one's private notion of his own unity as person)

ประการที่สอง การสร้างอารมณ์ทางสังคม (The social construction of emotion) สำหรับ Harre' เห็นว่า อารมณ์เป็นผลลัพธ์สำคัญจากการสื่อสาร โดยอารมณ์เป็นแนวคิดที่ถูกประกอบสร้างขึ้น (emotions as constructed concept) อารมณ์เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยภาษาระดับคุณธรรม และกลุ่มสังคม นอกจากนี้ อารมณ์ยังเป็นระบบความเชื่อที่เป็นแนวทางให้ความหมายและการตอบสนองต่อสถานการณ์ โดย Averill เรียกอารมณ์ที่สังคมประกอบสร้างขึ้นว่าเป็น อากาทางอารมณ์ (emotion syndrome) หมายถึง ชุดของการตอบสนองทางอารมณ์ที่สอดคล้องกัน ซึ่งอากาทางอารมณ์นี้สังคมเป็นผู้สร้างขึ้น เนื่องจากทุกคนต้องเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังนั้นอารมณ์จึงเป็นการแสดงออกในวิถีทางเฉพาะ ตามที่ได้เรียนรู้ “บทบาท” (role) นั้นจากการสื่อสาร

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างตัวตนทางสังคมของผู้รับสาร ปรากฏว่า มีการวิจัยที่สนใจศึกษาวิจัยร่วมกับกระบวนการสร้างความเป็นจริง เรื่องความรักผ่านเพลงไทยสมัย และการสร้างความจริงทางสังคมเรื่องการเมืองที่พบว่ามีความแตกต่างกันระหว่างผู้ที่มีประสบการณ์ตรงกับผู้ที่มีประสบการณ์ผ่านสื่อ รวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ของวัยรุ่นจากการถอดรหัสความหมายของนิตยสาร Seventeen (ศรัณย์ รักสัตย์มัน, 2547; ปัทสรา ศิวะพิรุฬห์เทพ, 2548; สรัญญา ธรรมพรพิพัฒน์, 2548) อย่างไรก็ตามยังไม่มียานวิจัยเกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นจริงทางสังคมของกลุ่มผู้รับสารคนจน สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจประเด็นเรื่องการสร้างความเป็นจริงทางสังคม โดยสนใจเรื่องการสร้างความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับภาพตัวแทนของคนจนใน 2 ประเด็น คือ

1. การสร้างตัวตนทางสังคมของคนจนในรายการเกมโชว์ โดยพิจารณาถึงการประกอบสร้างขึ้นทั้งภาวะทางสังคมและภาวะตัวตนของคนจน

2. การสร้างอารมณ์ทางสังคมของคนจนในโทรทัศน์ โดยมุ่งพิจารณาที่ชุดของการตอบสนองทางอารมณ์ของคนจนในรายการเกมโชว์ที่มีความสอดคล้องกับผู้รับสารคนจน

จากงานวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตด้วยว่า การสร้างตัวตนทางสังคมและการสร้างอารมณ์ทางสังคม มีความแตกต่างกันระหว่างผู้รับสารที่มีประสบการณ์ตรงกับผู้รับสารที่มีประสบการณ์ผ่านสื่อ ดังเช่น กรณีของความจริงทางสังคมเรื่องการเมือง หรือเรื่องของการรัก โดยข้อค้นพบดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึง “อำนาจ” ของผู้รับสารในการต่อรองความเป็นจริงทางสังคม และเป็นการตอบโต้วัฒนธรรมที่ครอบงำสังคมซึ่งปรากฏอยู่ในสื่อมวลชน

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจวิเคราะห์การประกอบสร้างตัวตนทางสังคมของคนจน และการสร้างอารมณ์ของคนจนที่ปรากฏอยู่ในรายการเกมโชว์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคนจน โดยมีข้อสงสัยว่า ตัวบทเกี่ยวกับคนจนในรายการเกมโชว์มีการประกอบสร้างตัวตนทางสังคมของคนจน และการสร้างอารมณ์ของคนจนว่าอย่างไร นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมีข้อสงสัยอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับลักษณะการต่อต้านของผู้รับสารคนจน ซึ่งมีประสบการณ์ตรงกับความยากจนต่อการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่าด้วยคนจนที่ปรากฏอยู่ในรายการเกมโชว์

4. แบบจำลองกระบวนการสร้างความเป็นจริงจากบริบททางสังคม (A contextual social construction process model)

Ray Surette (1998, pp. 8-12) ได้เสนอตัวแบบกระบวนการสร้างความเป็นจริงจากบริบททางสังคมว่าประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นหนึ่ง การนำเสนอภาพตัวแทนตามเงื่อนไขของโลกความเป็นจริงในสังคม เป็นความเป็นจริงของเหตุการณ์ที่ดำรงอยู่ก่อนการตีความและการประกอบสร้าง

ขั้นสอง การครอบงำในสนามแข่งขันของการสร้างความเป็นจริงทางสังคม ซึ่งเป็นทัศนะที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถใช้อธิบายเงื่อนไขความเป็นไปของโลกกายภาพ โดย Surette ได้กล่าวว่าการแข่งขันกันในการประกอบสร้างความเป็นจริงต้องพิจารณาองค์ประกอบ 4 ประการคือ

1. ข้อเรียกร้อง (claims) เป็นการให้คำอธิบาย จำแนกประเภท หรือการมีข้อเสนอต่างๆ ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม
2. บุคคลที่เรียกร้อง (claims-makers) เป็นผู้สนับสนุน หรือผู้เชี่ยวชาญมืออาชีพที่ออกมาเรียกร้องเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นๆ
3. ความเป็นเจ้าของ (Ownership) เป็นกลุ่มบุคคลที่เรียกร้องจนกลายเป็นเจ้าของประเด็นในปรากฏการณ์นั้นๆ โดยบางกลุ่มมีอำนาจ มีทุนทางเศรษฐกิจ เป็นองค์กรที่ได้รับการสนับสนุน หรือมีสามารถเข้าถึงสื่อ
4. ความเชื่อมโยง (linkage) เป็นความพยายามเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นปัญหาอื่นๆ ทางสังคม

ขั้นสาม บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ความเป็นจริงทางสังคม โดยสื่อเป็นสนามการแข่งขันของทัศนะต่อความเป็นจริงทางสังคมของบุคคลที่เรียกร้องกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในขั้นตอนที่สอง และสื่อมีแนวโน้มเผยแพร่ความเป็นจริงทางสังคมที่มีครอบงำอยู่เหนือความคิดชุดอื่น

ขั้นสี่ การครอบงำการสร้างความเป็นจริงทางสังคม และทำให้สังคมยอมรับทัศนะที่มีต่อความเป็นจริงนั้น โดยผลกระทบที่สำคัญของการครอบงำความเป็นจริงทางสังคมคือ ความเป็นจริงทางสังคมชุดนี้จะครอบงำการกำหนดนโยบายสาธารณะ

สำหรับตัวอย่างการศึกษาที่ชี้ให้เห็นกระบวนการสร้างความเป็นจริงจากบริบททางสังคม อาทิเช่นการศึกษาของ Kensicki (2004) สนใจการนำเสนอของหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับองค์กรสาธารณะประโยชน์และการเรียกร้องของปัจเจกบุคคลเกี่ยวข้องกับปัญหาสังคม โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาข่าวและบทความที่ตีพิมพ์ระหว่างปี ค.ศ. 1995-2000 ครอบคลุมปัญหาสังคม 3 ด้าน คือ ความยากจน มลภาวะ และการจำคุก โดย Kensicki พบว่า ปริมาณข่าวที่นำเสนอไม่ได้ถูกดึงถึงประเด็นปัญหาทางสังคมที่ควรแก้ไข และการรายงานข่าวไม่ได้เรียกร้องเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหานี้ นอกจากนี้ เนื้อหาของสื่อสนับสนุนให้เกิดความเฉื่อยชาทางการเมือง อีกทั้งยังขาดความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาสังคมกับกิจกรรมขององค์กรสาธารณะประโยชน์และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล

Hindman (1998) มีความสนใจศึกษาการประกอบสร้างความหมายให้กับคนจน โดยวิเคราะห์เนื้อหาจากหนังสือพิมพ์กระแสหลักเปรียบเทียบกับหนังสือพิมพ์ทางเลือก พบว่า

หนังสือพิมพ์กระแสหลักในคำนิยามชุมชนและคนจนตามทัศนคติแบบภววิสัย (objective view) และยึดมั่นในระบบคุณค่าของสังคม ในขณะที่หนังสือพิมพ์ทางเลือกเน้นให้การสนับสนุนคนที่มีรายได้น้อย และนำเสนอโลกในมุมมองที่เป็นมิตรกับคนจน ขณะที่ Roth (2000) สนใจการสร้างความเป็นจริงทางสังคมในเครือข่ายโทรทัศน์คนพื้นเมืองของแคนาดา (The Aboriginal Peoples Television Network - APTN) พบว่า เนื้อหาข่าวที่คนพื้นเมืองผลิตเองเป็นเหมือนสะพานที่สร้างความเข้าใจ รวมทั้งทำให้ผู้ชมต่างวัฒนธรรมได้เห็นการดำรงอยู่ของคนพื้นเมืองที่แตกต่างจากภาพแบบฉบับที่มักถูกเสนอในแง่ลบ

สำหรับงานวิจัยของไทยนั้นขวัญฟ้า ศรีประพันธ์ (2547) สนใจเปรียบเทียบระหว่างกาหนดวาระสารของสื่อมวลชนกับรัฐบาลเรื่องคนจน/ความยากจน ศึกษากรณีวิทยุไฮ่ชันจันทาเปรียบเทียบกับนโยบายเอสเอ็มแอล โดยในส่วนของกาหนดวาระสารของสื่อมวลชนกรณีของวิทยุไฮ่พบว่า เริ่มต้นจากสื่อมวลชนนำเสนอภาพวิทยุไฮ่ นำลูกและหลานออกมาทาบเขื่อน จากนั้นมีการแสดงความคิดเห็นของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมผ่านสื่อมวลชน ทั้งฝ่ายค้าน, องค์กรเอกชน รวมถึงฝ่ายรัฐบาลและข้าราชการ โดยสื่อมวลชนเป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นที่แตกต่างของคนกลุ่มต่างๆ แต่กาหนดวาระสารของสื่อมวลชนกลับมีแนวโน้มเผยแพร่ความคิดเห็นของฝ่ายรัฐบาลและข้าราชการ โดยนายกรัฐมนตรีจะเป็นผู้ที่มีอำนาจครอบครองกาหนดวาระสารของสื่อมวลชนเกี่ยวกับคนจน และแนวทางแก้ไขปัญหาคอนจนเฉพาะปัจเจกบุคคลได้ครอบงำกาหนดนโยบายสาธารณะ โดยละเลยต่อการแก้ไขความไม่เทียมกันในเชิงโครงสร้าง

จากงานวิจัยเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนในกระบวนการสร้างความเป็นจริงทางสังคมว่า สื่อกระแสหลักมีแนวโน้มเผยแพร่ความเป็นจริงทางสังคมที่ครอบงำชุดความคิดอื่น ในขณะที่หนังสือพิมพ์ทางเลือกและเครือข่ายโทรทัศน์คนพื้นเมืองจะสร้างความเป็นจริงทางสังคมในเชิงสนับสนุนคนจนมากกว่าสื่อกระแสหลัก สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจเรื่องการแข่งขันประกอบสร้างความเป็นจริงคนจนในรายการเกมปลดหนี้ โดยประยุกต์ใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาการสร้างความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับคนจน ในการวิเคราะห์ด้วยการสร้างความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับคนจนในรายการเกมโชว์ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องความเป็นจริงทางสังคมแบบสัญลักษณ์และความเป็นจริงทางสังคมแบบอัตวิสัย ทั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อสงสัยว่า ตัวบทของรายการเกมโชว์ ประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับคนจนอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการสร้างตัวตนทางสังคมของคนจนในรายการเกมโชว์ และการสร้างอารมณ์ทางสังคมให้กับคนจนในรายการเกมโชว์ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมีความสนใจที่การสร้างความเป็นจริงแบบอัตวิสัย โดยเฉพาะการสร้างความหมายทางสังคมในกลุ่มผู้รับสารที่เป็นคนจน รวมถึงการวิเคราะห์ถึงความสอดคล้องระหว่างความจริงแบบสัญลักษณ์จากการวิเคราะห์ตัวบทกับ

ความเป็นจริงแบบอัตวิสัยในคนจน ซึ่งการเปรียบเทียบความเป็นจริงทางสังคมดังกล่าว จะชี้ให้เห็นลักษณะของการต่อต้านและถูกครอบงำของผู้รับสารคนจนจากการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมในรายการเกมโชว์

แนวคิดเรื่องการสื่อสารกับคนจน

1. ความหมายของ “คนจน/ความยากจน” และแนวทางการศึกษา

ที่ผ่านมาการให้คำนิยาม “คนจน/ความยากจน” มักเป็นการให้ความหมายจากมิติด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ต่อมาจึงมีการพิจารณาร่วมกับมิติด้านการเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546, น. 47-55) ได้ทบทวนการให้ความหมายความยากจน (poverty) ไว้ว่ามี 5 แนวทาง ดังนี้

1.1 ความยากจนที่พิจารณาจากสิ่งจำเป็นพื้นฐานของชีวิต (basic needs)

ความหมายของความยากจนในแง่นี้ คือ ความขาดแคลนปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย และยารักษาโรค นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงสิ่งจำเป็นอื่นในระดับที่มากกว่าความจำเป็นพื้นฐาน เช่น การศึกษาและข่าวสาร (Rowntree, 1901; George, 1988, p. 208)

1.2 ความยากจนที่พิจารณาจากมาตรฐานการครองชีพ (standard of living) อัน

หมายความว่า ความยากจนเป็นการพิจารณาเชิงเปรียบเทียบจากระดับมาตรฐานตามที่สังคมกำหนดขึ้น โดยธนาคารโลกได้ให้ความหมายความยากจนโดยพิจารณาจากมาตรฐานการครองชีพว่า หมายถึง “ภาวะที่ไม่สามารถเข้าถึงหรือไม่สามารถบรรลุมาตรฐานขั้นต่ำของการครองชีพ” (Ashton, 1984, p. 97; World Bank, 1990, p. 6)

1.3 ความยากจนที่พิจารณาจากเส้นความยากจนและความยากจนสัมบูรณ์

(poverty line and absolute poverty) เป็นการแปลงมูลค่าสิ่งจำเป็นพื้นฐานและมาตรฐานการครองชีพเป็นรายได้ขั้นต่ำของการครองชีพที่จะมีชีวิตอยู่ได้ โดยเรียกระดับรายได้เป็นตัวเงินของบุคคลที่จะทำให้ขาดแคลนปัจจัยสี่และมีการครองชีพต่ำกว่าระดับมาตรฐานว่า “เส้นความยากจน” และ “ความยากจนสัมบูรณ์” เป็นความยากจนที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน หมายถึง ภาวะที่คนถูกสถานการณ์กดดันให้เกิดความทุกข์ยาก (deprivation) ด้านปัจจัยสี่ การศึกษา ข่าวสาร และการเข้าถึงบริการสังคม (Gordon and Spicker, 1998, p. 105; United Nation, 1995)

1.4 ความยากจนที่พิจารณาจากมิติทางสังคม แม้ว่าธนาคารโลกจะใช้เส้นความ

ยากจนเป็นเกณฑ์กำหนดว่าใครคือคนจน แต่ธนาคารโลกก็ยอมรับว่าความยากจนมีหลายมิติ “ความเป็นคนจน” ถูกกำหนดจากปัจจัยด้านต่างๆ เช่น ความด้อยโอกาสทางการศึกษาและ

รักษาพยาบาล ไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียง และไม่มีอำนาจ รวมถึงการขาดแคลนทรัพยากรหรือการขาดแคลนสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรทางสังคม และการขาดแคลนโอกาสนำไปสู่การขาดความมั่นคงในชีวิต กลายเป็นกลุ่มที่ถูกกีดกันออกจากสังคม (social exclusion) ซึ่งมีภาวะความเสี่ยงทางสังคมสูงมาก ได้แก่ คนไร้บ้าน กลุ่มคนที่มีความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ คนที่ว่างงานยาวนาน และคนที่ตกอยู่ในภาวะความยากจนดักดานชั่วลูกชั่วหลาน (World Bank, 2001, p. 15; Gordon and Spicker, 1999, p. 153; Duffy, 1995, p. 36; Tiemann, 1993)

1.5 ความยากจนตามแนวคิดของสหประชาชาติ จากการศึกษาเรื่องความยากจนของ UNDP (United Nation for Development Programs) เห็นว่าความยากจนมีทั้งมิติด้านการเงินหรือวัตถุ และมิติอื่นๆ ได้แก่ มิติส่วนบุคคล มิติทางสังคม มิติทางการเมือง และมิติของสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ในมิติทางการเมืองทำให้ประชาชนยังมีความยากจน เพราะระบบการเมืองไม่โปร่งใสและเอาเปรียบประชาชน นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศจะต้องเปลี่ยนแปลงและวิธีการค้าให้มีความยุติธรรมต่อประเทศด้อยพัฒนาให้มากขึ้น (UNDP, 1998, p. 15; UNDP, 2000, p. 49)

จากการให้คำนิยาม “คนจน/ความยากจน” ที่หลากหลายเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าการสร้างความหมาย “คนจน” ยังอยู่บนสนามการต่อสู้ของการนิยาม (war of definition) อันประกอบด้วยการสร้างนิยาม “คนจน” จากหน่วยงานภาครัฐ รวมถึงนักวิชาการหรือองค์การระหว่างประเทศ หรือแม้แต่ผู้คนในประเทศกำลังพัฒนาที่ต้องเผชิญกับปัญหาความยากจน ที่ต่างเข้าร่วมแข่งขันสร้างความหมาย “คนจน”

สำหรับแนวทางการศึกษาและให้คำอธิบายเรื่องคนจน/ความยากจน สามารถกล่าวสรุปได้เป็น 2 แนวคิดกว้างๆ (สุธรรม รัตนโชติ, 2527, น. 17-38) ดังนี้

แนวคิดแรก กลุ่มที่มีความคิดพื้นฐานเรื่องคนจนในลักษณะอนุรักษนิยม (conservative perspective) ได้แก่

1. แนวคิดของกลุ่มนักสังคมวิทยาสายโครงสร้างและหน้าที่ (structural-functional approaches) กลุ่มนี้ยอมรับว่าความยากจนเป็นปรากฏการณ์ปกติวิสัยของสังคมที่ประกอบด้วยคนหลายชนชั้น ต่างเสริมสังคมให้สมดุลภายในโครงสร้างของสังคมนั้น โดยถือว่าความไม่ยุติธรรมในสังคม (social inequality) เป็นโครงสร้างและหน้าที่ที่จำเป็นของสังคม เพราะสังคมมีการแบ่งชนชั้น และแต่ละชนชั้นจะได้รับผลตอบแทนจากสังคมแตกต่างกันตามหน้าที่ของตน (Davis and Moore, 1945, pp. 242-249) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาวิจัยความยากจนในลักษณะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต (way of life) หรือวัฒนธรรมแห่งความยากจน (culture of poverty) ที่เห็นว่าวิถีของคนจนขึ้นอยู่กับค่านิยมของความอยู่รอดที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่น

ต่อไป เป็นการปรับตัวภายใต้สภาพของความขาดแคลนจนกลายเป็นวัฒนธรรมย่อย (Lewis, 1966; Harrington, 1962) โดยมีนักคิดที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่าความยากจนเป็นแบบแผนของวัฒนธรรมย่อย แต่กลับเห็นว่าควรเป็นคุณสมบัติเฉพาะของชนชั้น (class distinctive traits) ที่เป็นพฤติกรรมตอบสนองต่อเงื่อนไข หรือสถานการณ์ที่ปฏิเสธไม่ได้ หากสถานการณ์นั้นเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย

2. แนวคิดของกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์นีโอ-คลาสสิก (neo-classical economists) ให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์ ได้แก่ แนวการให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อก่อให้เกิดความมีคุณค่าทางด้านทุนมนุษย์ รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และเทคโนโลยี เพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานและหลุดพ้นจากความยากจน และแนวการควบคุมอัตราการเพิ่มประชากรควบคู่ไปกับการเพิ่มความสามารถในการผลิต โดยแนวคิดนี้มีบทบาทมากในการกำหนดนโยบายของรัฐในการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาความยากจนในประเทศไทย

กล่าวสรุปได้ว่า นักคิดในกลุ่มแรกมักจะให้ความหมายความยากจนเป็นความจนสัมบูรณ์ กล่าวคือ เป็นภาวะความยากจนที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน ซึ่งคำนวณจากมูลค่าของสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต และมักจะใช้รายได้ต่อหัวและเส้นความยากจนในการวัดความยากจน

แนวคิดที่สอง กลุ่มที่มีความคิดพื้นฐานเรื่องคนจนในแนววิพากษ์ โดยต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบถอนราก (radical perspective) ได้แก่

1. กลุ่มนักสังคมนิยมสายขัดแย้ง (conflict approaches) เชื่อว่า สังคมหนึ่งย่อมมีทรัพยากรจำกัด จึงเกิดความขัดแย้งของกลุ่มประโยชน์ในสังคม โดยผู้นำคนสำคัญของกลุ่มนี้ คือ Karl Marx (Coser, 1977, pp. 48-50) ที่เชื่อว่า ความยากจนเกิดจากความขัดแย้งหรือการต่อสู้ระหว่างชนชั้น (class conflict or antagonism) โดยชนชั้นนายทุนพยายามควบคุมให้ผลผลิตส่วนใหญ่ตกเป็นของฝ่ายตนและขูดรีด (exploitation) แรงงานของชนชั้นกรรมกร จึงก่อให้เกิดความยากจน

2. กลุ่มนักเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economists) เป็นกลุ่มต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ การเมือง และระบบอื่นๆ ที่เป็นรากเหง้าของปัญหาความยากจน โดยตามแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองเห็นว่า ความยากจนมีสาเหตุมาจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยกลุ่มนายทุนเป็นกำหนดระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่เอื้อให้กลุ่มตนได้เปรียบทางสังคม ในทางตรงข้ามกลุ่มผู้ใช้แรงงานกลับเป็นผู้ที่มีรายได้ต่ำ และการกระจายเศรษฐกิจทรัพยากรที่ไม่ยุติธรรม ยิ่งไปกว่านั้น ประเทศพัฒนาแล้วใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นเครื่องมือกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศด้อยพัฒนา ทำให้ความยากจนมีความรุนแรงมากขึ้น

กล่าวสรุปได้ว่า นักคิดในกลุ่มที่สองมักจะให้ความหมายความยากจนในลักษณะความจนเปรียบเทียบ รวมถึงการวัดความยากจนโดยใช้ค่าของการกระจายรายได้ ตัวชี้วัดในมิติทางสังคม และการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยกลุ่มนักคิดทั้งสองสายจะมีจุดร่วมที่เหมือนกัน คือการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (self-reliant development) สำหรับเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจน และสำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะพิจารณาคนจนในมิติต่างๆ รอบด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และการสื่อสาร โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวทางของสำนักวัฒนธรรมศึกษาเป็นหลักในการเข้าสู่ปัญหาที่ตั้งไว้ว่า การให้ประกอบสร้างภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์มีชุดความหมายใดที่ครอบงำเหนือชุดความหมายอื่น และผู้ชมมีการยอมรับหรือต่อต้านการให้ความหมายภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์อย่างไรบ้าง

2. การวิเคราะห์คนจน/ความยากจนจากแง่มุมของการสื่อสาร

จากหนังสือเรื่อง Communication and the Third World ของ Geoffrey Reeves (1993, pp. 23-52) ได้แบ่งการสื่อสารในโลกที่สามอย่างกว้างๆ ออกเป็น 2 มุมมอง ได้แก่

2.1 มุมมองต่อสื่อแบบครอบงำ (dominant perspective) เกิดขึ้นในช่วงต้นของทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (modernization theory) โดยใช้สื่อกระจายความคิดและสนับสนุนการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมตามแนวทางของตะวันตก ดังนั้นการวิจัยในช่วงทศวรรษที่ 1960 จึงสนใจศึกษาสื่อในฐานะระบบทางสังคม (social system) ที่เป็นปัจจัยในกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยเห็นว่าสื่อมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และแพร่กระจายข่าวสารในลักษณะที่ครอบงำจากประเทศทุนนิยมตะวันตกไปยังประเทศโลกที่สาม ต่อมาจึงมีการศึกษาการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนทำให้เกิดการตอกย้ำ (reinforcing role) ที่ทัศนคติและระบบการให้คุณค่านั้นให้ดำรงอยู่ โดยผลการวิจัยพบว่าสื่อทำหน้าที่ตอกย้ำทัศนคติเดิมมากกว่าสนับสนุนให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

2.2 มุมมองต่อสื่อเชิงวิพากษ์แบบถอนราก (radical critics) เป็นการตั้งคำถามต่อความเป็นเจ้าของกับผลกระทบต่อการทำหน้าที่ผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (reproduction of ideology) ของสื่อมวลชน โดยเป็นการเปลี่ยนความสนใจสู่ผลกระทบหรือรูปแบบการครอบงำในระดับของจิตสำนึก (dominant form of consciousness) ทั้งนี้สำนัก Frankfurt School ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในการวิพากษ์อุตสาหกรรมสื่อมวลชนระดับมหภาค ได้ชี้ให้เห็นบทบาทของสื่อมวลชนในการผลิตซ้ำอุดมการณ์และวัฒนธรรมที่ครอบงำอยู่ในสังคม และเห็นว่าบทบาทสื่อมวลชนได้เปลี่ยนแปลงบทบาทจากสนับสนุนการทำประเทศให้ทันสมัย ไปสู่ยุคที่สื่อต้องพึ่งพาโฆษณาและสนับสนุนตัวแบบการพัฒนาที่เน้นการบริโภค (mode consumer-oriented development) ดังนั้น สื่อมวลชนจึงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดภาพตัวแทนในแบบสังคมนิยม (collective

representation) จากสังคมแบบทุนนิยมไปยังสังคมอื่น ไม่ว่าจะเป็นการผลิตและผลิตซ้ำระบบการให้คุณค่า อุดมการณ์ มายาคติ ภาพลักษณ์ และความหมายต่อโลกกับสังคม

จากการสำรวจการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความยากจนจากมุมมองของการสื่อสารที่ผ่าน มา สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่มงานวิจัย ดังนี้

1. งานวิจัยกลุ่มแรก การศึกษาพฤติกรรมกรรมการสื่อสารและการเปิดรับสื่อของคนจน

ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ (media exposure) และพฤติกรรม การสื่อสารในกลุ่มคนจนกลุ่มต่างๆ ที่เป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง ทางสังคม อาทิเช่น การศึกษาของปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2533) ที่สนใจทัศนคติและพฤติกรรม การสื่อสารของหญิงโสเภณีที่เข้ารับการสงเคราะห์ที่สถานสงเคราะห์หญิง บ้านเกร็ดตระการ จังหวัดนนทบุรี โดยปาริชาติได้ใช้การวิจัยเชิงปริมาณพบว่า ทัศนคติของหญิงโสเภณีมี ความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในด้านการนำข่าวสารที่ได้รับไปเผยแพร่ต่อ ความพร้อมในการเปิดรับ ข่าวสารประเภทต่างๆ ความเข้าใจเนื้อหาของข่าวสารประเภทต่างๆ และความสนใจเกี่ยวกับ ข่าวสารของสถานสงเคราะห์

ขณะที่ภูษงค์ น้อยสง่า (2539) สนใจศึกษาการใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ของคนงาน ไร่อ้อย จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการ สัมภาษณ์เจาะลึกคนงานไร่อ้อย 26 คน พบว่า คนงานไร่อ้อยมีการเปิดรับเนื้อหาประเภทบันเทิง มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการด้านอารมณ์ ด้านข่าวสาร ด้านการสร้างความมั่นใจ และการหลีกเลี่ยงจากสภาพความเป็นจริงตามลำดับ สำหรับวไลรัตน์ พูนวศิน (2534) สนใจสำรวจ ความต้องการรายการโทรทัศน์ของเด็กชนบทในจังหวัดสุรินทร์ทั้งในแง่ของรูปแบบและเนื้อหา โดย พบว่า เด็กร้อยละ 73.5 จะดูโทรทัศน์ที่บ้านของตน และเด็กชนบทนิยมดูการ์ตูน, รายการสำหรับเด็ก และละครตามลำดับ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การศึกษาการสื่อสารในกลุ่มคนจนตามแนวคิดของ สังคมวิทยาสายโครงสร้างและหน้าที่ ส่วนใหญ่สนใจพฤติกรรมกรรมการสื่อสารและการเปิดรับสื่อของ คนจนกลุ่มต่างๆ ที่เป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคม

วรารักษ์ เลิศวรสิริกุล (2542) สนใจศึกษาแบบแผนการชมรายการข่าวโทรทัศน์ ของชาวชนบทในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวรารักษ์พบว่า กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ดูข่าวโทรทัศน์เป็นประจำกับสมาชิกในครอบครัว ทั้งนี้ผู้ชายมีสิทธิเลือกรายการข่าว โทรทัศน์ด้วยตัวเองมากกว่าผู้หญิง โดยมีการใช้ประโยชน์ทางสังคมจากรายการข่าวโทรทัศน์เพื่อ การเรียนรู้ทางสังคม สร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความสามารถในการควบคุมสถานการณ์ และหลีกเลี่ยงการเข้าสังคมตามลำดับ นอกจากนี้งานของวรารักษ์ยังพบว่า คนชนบทเห็นว่าการ เสนอข่าวเมืองหลวงทั้งปริมาณและรายละเอียดมากกว่าข่าวภูมิภาค อีกทั้งเนื้อหาเป็นเรื่องใกล้ตัว

ไม่ค่อยได้สัมผัสในชีวิตประจำวัน และมีความต้องการข่าวสารที่ใกล้ตัวและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตมากกว่า รวมถึงต้องการให้มีการส่งผ่านข่าวสารจากท้องถิ่นเข้าไปสู่เมืองมากกว่านี้

2. งานวิจัยกลุ่มที่สอง การศึกษาการผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสารคนจน

สำหรับงานวิจัยไทยที่สนใจศึกษาเรื่อง การเปิดรับสื่อกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในกลุ่มเกษตรกร อาทิเช่น ขณะที่ยอมรทิพย์ ควรวพันธ์ (2533) สนใจศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อและการยอมรับการพัฒนาที่ดินของเกษตรกร ยอมรทิพย์ใช้การวิจัยสำรวจเกษตรกรในจังหวัดน่าน ลำพูน กำแพงเพชร และขอนแก่น พบว่า เกษตรกรใน 4 จังหวัดมีการเปิดรับสื่อมวลชนและสื่อพื้นบ้านแตกต่างกัน และการเปิดรับสื่อเฉพาะกิจมีความสัมพันธ์กับการยอมรับการพัฒนาที่ดิน ในขณะที่สุรัตน์ ตรีสุกถ (2530) สนใจพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารและการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสานเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม พบว่า เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีการเปิดรับข่าวสารและประสบการณ์ทางสังคมจากภายนอกน้อย โดยเปิดรับข่าวสารจากวิทยุมากที่สุด ส่วนข่าวสารการกำจัดศัตรูพืชได้รับจากสื่อบุคคลมากกว่าสื่อมวลชน โดยปัจจัยด้านการเข้าอบรมเรื่องการป้องกันศัตรูพืชเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม ผลการวิจัยสอดคล้องกับดวงหทัย วงษ์ราช (2542) ที่สนใจศึกษาการเปิดรับข่าวสารกับการเข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ของเกษตรกรในเขตอำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ โดยพบว่า สื่อเฉพาะกิจมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับทัศนคติต่อการเกษตรทฤษฎีใหม่ และมีผลต่อการเข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ได้มากที่สุด ในขณะที่ศราณี มณีโชติ (2545) สนใจศึกษาการเปิดรับ ความพึงพอใจและการใช้ประโยชน์จากการรับฟังความรู้ทางการเกษตรของเกษตรกร จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจรูปแบบรายการที่หลากหลาย โดยเฉพาะเนื้อหารายการเกี่ยวกับความรู้ทางการเกษตรที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

นอกจากนี้ มีงานวิจัยบางส่วนที่สนใจศึกษาการเปิดรับสื่อกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในกลุ่มผู้ใช้แรงงาน อาทิเช่น ศรีเทพ เริงยุทธนาชีวิน (2538) สนใจศึกษาการเปิดรับข่าวสารเพื่อป้องกันยาเสพติดของกลุ่มผู้ใช้แรงงานโรงงานอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพฯ ผลการวิจัยเชิงปริมาณชี้ให้เห็นว่า อัตราการเปิดรับสารด้านการป้องกันยาเสพติดจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กับทัศนคติการใช้ยาเสพติดและการป้องกัน ขณะที่ยอมร เขียมตาล (2540) สนใจการสื่อสารกับพฤติกรรมการป้องกันโรค จากการทำงานของผู้ใช้แรงงานในเขตอุตสาหกรรมภาคเหนือ จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า ผู้ใช้แรงงานเปิดรับข่าวสารทั่วไปจากวิทยุโทรทัศน์ และเพื่อนร่วมงานตามลำดับ โดยผู้ใช้แรงงานมีความรู้เรื่องโรคจากการทำงานในระดับผิวเผิน และพฤติกรรมการป้องกันโรคจากการทำงานมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับ

ข่าวสารโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ใช้แรงงานที่มีความเสี่ยงต่อสุขภาพสูงมีพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารแตกต่างจากผู้ใช้แรงงานที่มีความเสี่ยงต่อสุขภาพต่ำ

สำหรับงานวิจัยที่สนใจศึกษาการเปิดรับสื่อ กับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในกลุ่มชาวชุมชนแออัด อาทิเช่น อรสา ปานขาว (2526) สนใจศึกษาพฤติกรรมการยอมรับสารด้านการป้องกันยาเสพติดทางวิทยุและโทรทัศน์ของชาวชุมชนแออัดคลองเตย เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยอรสา พบว่า ความรู้เกี่ยวกับสารด้านการป้องกันยาเสพติดมีความแตกต่างกันตามอัตราการเปิดรับข่าวสารทางโทรทัศน์ แต่ไม่เกิดขึ้นในการเปิดรับสารทางวิทยุ ตรงข้ามกับผลการวิจัยของ สุธาสิณี ไกรฤกษ์ (2542) สนใจความสัมพันธ์การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ และพฤติกรรมทางการเมืองในชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพฯ จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า การเปิดรับข่าวสารทางการเมืองและความรู้ทางการเมืองไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางการเมือง และความรู้ทางการเมืองไม่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับข่าวสารทางการเมือง

ในขณะที่ Agosta (2004) สนใจวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนหลังยุคสงครามของประเทศเอลซาวาดอร์ Agosta ใช้การวิจัยเชิงมานุษยวิทยา รวมถึงวิเคราะห์การปฏิบัติงานและเนื้อหารายการ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างวิทยุชุมชนกับกิจกรรมขององค์กรประชาสังคมที่สะท้อนแนวคิดของ Gramsci ว่าด้วยเรื่องวาทกรรมของสังคมพลเมือง Agosta พบว่า มีการเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมในการผลิตรายการวิทยุชุมชน โดยให้ความสำคัญกับคนจนในเมืองและชนบท รวมถึงการสร้างความสำเร็จต่อเรื่องสิทธิมนุษยชน สนับสนุนปฏิบัติการเมืองภาคพลเมือง และให้ข้อมูลข่าวสารที่สอดคล้องกับผู้ฟังเฉพาะกลุ่ม นอกจากนี้ Agosta ยังพบว่า ความเป็นสังคมพลเมืองขึ้นอยู่กับพื้นที่สาธารณะในการแสดงความคิดเห็น และจากการวิเคราะห์รายการวิทยุชุมชนพบว่า วิทยุมีบทบาทเป็นศูนย์กลางกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะของท้องถิ่น ซึ่งเหมือนกับบทบาทของสื่อทางเลือกอื่นที่รายการเป็นการให้อำนาจ (empowering) ในการประกอบสร้างภาพตัวตนและอัตลักษณ์ด้วยตนเอง (self-representation)

3. งานวิจัยกลุ่มที่สาม แนวทางการศึกษาคนจนจากมุมมองการสื่อสารในเชิงวิพากษ์ (radical perspective or radical critics) ซึ่งแบ่งได้ 2 กลุ่มย่อย ดังนี้

3.1 กลุ่มนักสังคมนิยมวิพากษ์ (conflict approaches) เป็นการศึกษาคนจนจากมุมมองการสื่อสาร โดยต้องการแสดงให้เห็นว่าความยากจนเกิดจากความขัดแย้งหรือการต่อสู้ระหว่างชนชั้น อาทิเช่น Wu (1999) สนใจศึกษาการต่อรองของชุมชนชาวจีนในสื่อของรัฐ โดยในช่วงทศวรรษที่ 1990 มีการขยายตัวของโทรทัศน์เคเบิลที่ทำลายสื่อโฆษณาชวนเชื่อของรัฐ ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการปฏิรูปเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ 1990 Wu มีความสนใจวิเคราะห์การต่อรองของชุมชนท้องถิ่นจีนผ่านทางโทรทัศน์เคเบิล และวิธีการโฆษณาชวนเชื่อแบบ

คอมมิวนิสต์ในระดับรากหญ้า โดย Wu พบว่า โทรทัศน์เคเบิลแสดงให้เห็นการต่อต้านการครอบงำสื่อจากรัฐ แม้จะมีการใช้เทคโนโลยีเคเบิลเพื่อทำให้ชุมชนเห็นข้อดีของการควบคุมสื่อชุมชนจากองค์กรสื่อระดับท้องถิ่นของพรรคคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้โทรทัศน์เคเบิลชุมชนมีอยู่ในฐานะสื่อใหม่ล่าสุดที่รัฐใช้ในการโฆษณาชวนเชื่อ แต่มีการทำให้รายการโทรทัศน์มีความเป็นท้องถิ่น โดยชุมชนเคเบิลต้องการให้นำเสนอประสบการณ์เฉพาะของชาวจีนในท้องถิ่น รวมทั้งยืนยันถึงความต้องการที่จะช่วงชิง (recapture) สื่อท้องถิ่น และต่อรองพื้นที่ของตนในโครงสร้างสื่อมวลชนภายใต้อำนาจรัฐ

ขณะที่ Rivera (2002) แสดงให้เห็นการครอบงำภาพตัวแทนของชนชั้นทางสังคมของชาวเปอร์โตริโก ตั้งแต่สหรัฐอเมริกากรานเปอร์โตริโกในปี ค.ศ. 1898 การก่อรูปของรัฐเปอร์โตริโกถูกประเมินขึ้นจากจุดยืนของสหรัฐอเมริกาที่เป็นเจ้าอาณานิคม ต่อมาในช่วงยุคหลังอาณานิคมที่มีการต่อต้านทางชนชั้นที่ก่อรูปขึ้นจากการครอบงำทางเศรษฐกิจ Rivera ใช้การวิเคราะห์หาค่ากรรมเพื่อค้นคว้าประเด็นที่มีการถกเถียงในรัฐธรรมนูญของเปอร์โตริโก พบว่า ทัศนคติอาณานิคมสร้างระบบที่ผสมระหว่างทุนนิยมและก่อนทุนนิยม โดยในกระบวนการอุดมการณ์มีความหลากหลายมากกว่าจะยึดระบบเศรษฐกิจใดเป็นหลักเพียงระบบเดียว โดยมีแนวคิดเรื่องความยุติธรรม (justice) และความเสมอภาค (equality) ที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์อยู่กับรัฐบาล นอกจากนี้ Rivera ยังพบว่า มีผู้แทนของประชาชนบางคนมองเห็นอิทธิพลที่ไม่เหมาะสมของประเทศสหรัฐอเมริกาต่อเปอร์โตริโก ตรงข้ามกับผู้แทนประชาชนบางคนที่เห็นด้วย

Marshall (2002) ศึกษาวาทกรรมเรื่องความยากจนในยุคอาณานิคมเวียดนามผ่านวรรณกรรมและสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งภาษาฝรั่งเศสและเวียดนาม โดย Marshall พบว่า วรรณกรรมเป็นความจริงทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นนำมามากกว่าคนจน และในช่วงทศวรรษที่ 1930 ประเด็นเรื่องคนจนที่ได้รับความสนใจจากนักหนังสือพิมพ์ และนักเขียนชาวเวียดนามเป็นเรื่องผลกระทบจากความยากจน และวิพากษ์ถึงสาเหตุของความยากจนว่าเกิดจากการต้องตกภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศส โดยมีความหลากหลายทางความคิดจากนักเขียนชนชั้นนำของเวียดนามต่อลัทธิล่าอาณานิคมและลัทธิทุนนิยม ขณะที่ชนชั้นปัญญาชนเห็นว่าควรแก้ปัญหาความยากจนแบบถอนราก โดยมีลักษณะของสังคมในอุดมคติแบบขงจื้อที่เน้นความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ (harmony and responsibility)

3.2 กลุ่มนักเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economists) เป็นการศึกษาค้นคว้าจากมุมมองการสื่อสาร โดยพยายามชี้ให้เห็นโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ การเมือง และกลไกทางอุดมการณ์ว่าเป็นรากเหง้าของปัญหาความยากจน อาทิเช่น Kretsedemas (1997) ชี้ให้เห็นการครอบงำอุดมการณ์และวาทกรรมทางการเมืองระดับชาติในประเทศจาไมก้า โดย

ศึกษารายการประเภทสนทนา ที่ออกอากาศทางวิทยุในเชิงประวัติศาสตร์ระดับมหภาคของสื่อมวลชน Kretsedemas ใช้วิธีสนทนากลุ่ม พบว่า รายการสนทนาทางวิทยุกลายเป็นศูนย์กลางของการสื่อสารทางการเมืองในประเทศจาไมก้า โดยใช้เป็นเครื่องมือกระตุ้นให้เกิดการถกเถียงในชุมชนคนจนเกี่ยวกับประเด็นเรื่องการประกอบสร้างอัตลักษณ์ ความอยุติธรรม และผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ซึ่งทั้งหมดเป็นการท้าทายการพัฒนาประเทศตามวิถีความเชื่อแบบเก่าที่เคยมีมา นอกจากนี้ยังพบว่า ในรายการสนทนาทางวิทยุมีการวิพากษ์ถึงอุดมการณ์แบบชาตินิยมและการปฏิรูประบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal reform)

อาจกล่าวสรุปถึงการวิเคราะห์คนจนจากแง่มุมของการสื่อสารในเชิงวิพากษ์ได้ว่า ประการแรก งานวิจัยที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนักสังคมวิทยาสายขัดแย้ง เป็นการวิจัยที่ต้องการแสดงให้เห็นการครอบงำจากประเทศเจ้าอาณานิคม หรืออำนาจรัฐและชนชั้นสูงในสังคม รวมถึงการต่อต้านจากชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การศึกษาถึงอิทธิพลสหรัฐอเมริกาต่อการครอบงำภาพตัวแทนของชนชั้นทางสังคมของชาวเปอร์โตริโก หรือวาทกรรมเรื่องความยากจนในยุคอาณานิคม เวียดนามผ่านวรรณกรรมและสื่อสิ่งพิมพ์ ในทางตรงข้ามมีความสนใจศึกษาเรื่องการต่อรองของชุมชนท้องถิ่นกับรัฐจีนผ่านทางโทรทัศน์เคเบิล ประการที่สอง งานวิจัยคนจนจากมุมมองการสื่อสารที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยงานวิจัยของ Kretsedemas เป็นตัวอย่างของการวิจัยชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจ และการเมืองเป็นรากเหง้าของปัญหาความยากจนในจาไมก้า และวิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการสร้างอัตลักษณ์และการพัฒนาจากความต้องการของชุมชน

สำหรับนักวิชาการที่สนใจศึกษาคนจนเชิงวิพากษ์ตามแนวสำนักมาร์กซิสต์ (Marxism) มักเน้นที่การวิเคราะห์โครงสร้างที่เป็นเงื่อนไขกำหนดตายตัว และมุ่งที่การวิเคราะห์ภาพรวม แต่กลับมองข้ามความสำคัญของประสบการณ์ และตัวบุคคล ในขณะที่งานวิจัยอีกส่วนหนึ่งกลับให้ความสนใจศึกษาสื่อมวลชนตามแนวทางหน้าที่นิยม (Functionalism) โดยมีขอบเขตของการศึกษาส่วนใหญ่เป็นเรื่องการเปิดรับสื่อ กับผลกระทบต่อทัศนคติและพฤติกรรมของคนจนกลุ่มต่างๆ

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาด้วยแนวทางดังกล่าวก็ยังอธิบายการสร้างความหมาย “คนจน” ได้ไม่รอบด้าน สำหรับนักวิชาการที่สนใจศึกษาคนจนเชิงวิพากษ์ตามแนวสำนักมาร์กซิสต์ (Marxism) มักเน้นที่การวิเคราะห์โครงสร้างที่เป็นเงื่อนไขกำหนดตายตัว และมุ่งที่การวิเคราะห์ภาพรวม แต่กลับมองข้ามความสำคัญของประสบการณ์ และตัวบุคคล การศึกษาตามแนวทางนี้มักเห็นว่า สื่อมวลชนถูกใช้เป็นเครื่องมือให้ทำหน้าที่รักษาระบบให้เป็นอยู่อย่างเดิม (status quo) ในขณะที่การศึกษาศาสนาการสื่อสารของคนจนตามแนวทางหน้าที่นิยม (Functionalism)

เน้นความมีเสถียรภาพและความสมดุลในสังคม โดยมองว่าสื่อมวลชนมีหน้าที่ด้านบวกและในทางสร้างสรรค์ เห็นได้จาก งานวิจัยส่วนใหญ่มีขอบเขตเรื่องการเปิดรับสื่อกับผลกระทบต่อทัศนคติและพฤติกรรมของคนจนกลุ่มต่างๆ หรือการวิเคราะห์ความหมายผ่านตัวบทที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ใช้แนวทางวัฒนธรรมศึกษาเป็นหลักในการเข้าสู่ปัญหานำวิจัยและให้คำอธิบายเพิ่มเติม โดยเฉพาะประเด็นเรื่องอำนาจของผู้รับสารคนจนในการสร้างความหมาย “คนจน” จากการมีปฏิสัมพันธ์กับตัวบทที่ผู้รับสารคนจนรับชมผ่านรายการเกมโชว์ ทั้งนี้ตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษา Hall เห็นว่า โครงสร้าง (structure) และประสบการณ์ของมนุษย์ (human experience) ต่างเป็นปัจจัยที่กำหนดและปรับประสานซึ่งกันและกัน (double articulation) เช่นเดียวกับการสร้างความหมายของผู้รับสารคนจน ที่มีฐานะเป็นผู้ปฏิบัติการสร้างความหมายและประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม ให้กับโลกรอบตัวของตน

แนวคิดเรื่องโทรทัศน์และรายการเกมโชว์

จากการศึกษาผลกระทบของสื่อสู่การศึกษาตามแนวทางสำนักวัฒนธรรมศึกษา

Raymond Williams (อ้างจาก McQuail, 1994, p. 18) กล่าวถึงลักษณะสำคัญที่ทำให้สื่อโทรทัศน์มีความแตกต่างจากสื่ออื่นๆ คือ การบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ แล้วนำมาถ่ายทอด ทำให้การที่ผู้รับสารสามารถเข้าไปสังเกตการณ์ได้โดยตรง (direct observation) นอกจากนี้ยังมีลักษณะเฉพาะของสื่อโทรทัศน์อีกประการหนึ่ง คือ การทำหน้าที่เผยแพร่ภาพชีวิตผู้คนและเหตุการณ์ทางการเมือง รวมถึงผู้มีอำนาจทางสังคม ดังนั้น สื่อโทรทัศน์จึงสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับ “อำนาจ” โดยสื่อโทรทัศน์เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความนิยมชื่นชม และให้ความสำคัญกับเรื่องราวต่างๆ ทางการเมือง ขณะที่ McQuail (1994, p. 19) ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงลักษณะเฉพาะของสื่อโทรทัศน์ไว้ว่า เป็นสื่อที่ผลิตเนื้อหาสารปริมาณที่มากมาย โดยเนื้อหาประกอบด้วยทั้งภาพและเสียง (audiovisual content) ซึ่งในกระบวนการสร้างต้องใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อน และมีลักษณะของความเป็นสาธารณะ เห็นได้จากรูปแบบในการนำเสนอเนื้อหาที่มีความหลากหลาย ทั้งนี้ Gerbner (2002, p. 43) มีความเห็นว่า สื่อโทรทัศน์เป็นศูนย์กลางของระบบการเล่าเรื่อง (system of storytelling) และเป็นสภาพแวดล้อมเชิงสัญลักษณ์กระแสหลักในกลุ่มเด็กตั้งแต่เกิดจนถึงการดำรงชีวิตต่อมา

เช่นเดียวกับที่ Hall (อ้างจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2547, น. 59) ที่ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ธรรมชาติของสื่อโทรทัศน์อย่างมาก เขาได้ตั้งข้อสังเกตบางประการของสื่อโทรทัศน์ไว้

ด้วยว่า สื่อโทรทัศน์มีลักษณะเป็นภาพสัญลักษณ์ (icon sign) ซึ่งเมื่อนำเสนอแล้ว ผู้รับสารจะต้องมองเห็นคุณลักษณะ (attributes) ของสิ่งที่นำเสนอ (object) ในส่วนของผลกระทบจากการที่สื่อโทรทัศน์นั้นเป็นภาพสัญลักษณ์ ทำให้การเข้ารหัสนั้นดูเป็นธรรมชาติ (naturalized code) ซึ่งทำให้สื่อโทรทัศน์มีลักษณะเป็นสื่อที่โปร่งใส (transparency) ที่นำเรื่องราวต่างๆ มานำเสนอให้เห็นกันกระจ่างตา ความโปร่งใสของสื่อจึงทำให้ดูคล้ายกับว่าสื่อเป็นเพียงตัวนำเอา “สิ่งที่เกิดขึ้น” มานำเสนอ ทั้งที่จริงภาพที่เห็นในโทรทัศน์นั้นมิใช่ “ภาพที่เกิดขึ้นจริงๆ เท่านั้น” หากแต่เป็น “ภาพจริงที่สร้างขึ้นมา” โดยผ่านมุกกล้อง มุมมองการเล่าเรื่อง หรือการตัดต่อ เป็นต้น นอกจากนี้ สื่อโทรทัศน์ยังมีคุณลักษณะเฉพาะอีกประการหนึ่ง คือ แบบวิธีในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ชม (Mode of Address) ทั้งนี้บางรายการของโทรทัศน์จะสร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้ชม และเรียกร้องการมีส่วนร่วมจากผู้ชมอย่างสูง

สำหรับ Hall เขาปฏิเสธแนวคิดที่มีต่อ “ผู้รับสาร” ตามการศึกษาเรื่องผลกระทบสื่อและทฤษฎีมวลชน (Impact Theory and Mass Theory) โดยแสดงจุดยืนทางความคิดไว้ในงานเขียน “Encoding and Decoding in Television Discourse” เขาได้แยกตัวออกจากกลุ่มทฤษฎีแบบจำลองการสื่อสารของอเมริกันและกลุ่มที่วิจารณ์สื่อมวลชนจากแง่มุมของสุนทรียศาสตร์ โดยอธิบายว่า บรรดาทฤษฎีแบบจำลองกระบวนการสื่อสาร ที่มองเรื่องเรื่องสื่อสารมวลชนเป็นระบบของการถ่ายทอดข่าวสาร (Transmission Model) ล้วนแต่สนใจเรื่องการส่งสารแบบทางเดียวจากกลุ่มผู้ส่งจำนวนเล็กๆ ไปยังผู้รับสารจำนวนมาก จากทัศนนะดังกล่าวนำไปสู่การจุดยืนที่ว่า การสื่อสารเป็นเรื่องของการครอบงำทางความคิด ในขณะที่ Hall กลับเห็นว่า การสื่อสารนั้นเป็นเรื่องของการสร้าง การถ่ายทอด และการรับวัฒนธรรม

สำหรับแนวทางการศึกษาเรื่องผลกระทบของสื่อ นั้น จากการทบทวนของ Elizabeth M. Perse (2001, p. 29) พบว่า แนวทางการศึกษาเรื่องผลกระทบของสื่อมี 3 ตัวแบบที่ Hall แสดงจุดยืนปฏิเสธและตั้งข้อสงสัยเอาไว้ มีดังนี้

1. ตัวแบบผลกระทบโดยตรง (direct effects model) Perse เห็นว่า จุดสนใจอยู่ที่เนื้อหาสื่อ ในฐานะสิ่งสำคัญที่ใช้อธิบายอิทธิพลของสื่อ โดยผลกระทบจากสื่อจะเกิดขึ้นแบบฉับพลัน และผู้ชมทุกคนจะมีความทรงจำเป็นแบบแผนเดียวกัน รวมทั้งจุดมุ่งหมายของผู้ผลิตรายการมีความสม่ำเสมอไม่เปลี่ยนแปลง (consistent) สำหรับจุดเน้นของตัวแบบนี้อยู่ที่การเปลี่ยนแปลง (change) ทั้งในส่วนการรับรู้ อารมณ์ และการกระทำของผู้รับสาร ดังนั้น ตัวแบบผลกระทบโดยตรงจึงเพิกเฉยต่อบทบาทของผู้ชมในระบบผลกระทบจากสื่อ เนื่องจากมีข้อสันนิษฐานว่า ทุกคนขาดความสามารถในการต่อต้านผลกระทบจากสื่อ อาทิเช่น แนวคิดเรื่องการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) ทฤษฎีกระสุนปืน (magic bullet theory) แบบจำลองเข็มฉีดยา

(hypodermic needle model) แม้ว่าจะยังมีความคลุมเครือเรื่องผู้รับสารเชื่อว่าอาจจะถูกควบคุมจากภาพลักษณ์ที่ปรากฏในสื่อ แต่คุณค่าของตัวแบบผลกระทบโดยตรงที่ไม่อาจลืมได้คือเงื่อนไขของสถานการณ์ที่ตัวแบบนี้จะใช้อธิบายได้

- เมื่อผู้ชมขาดความสามารถในการวิเคราะห์หรือประเมินเนื้อหาสื่อ
- เมื่อเนื้อหาสื่อกระตุ้นให้คนตอบสนองในระดับจิตไร้สำนึก (unconsciously) หรือโดยอัตโนมัติ จุดศูนย์กลางของตัวแบบนี้อยู่ที่ผลกระทบของตัวแปรเนื้อหาสื่อที่กระตุ้นและควบคุมความสนใจ (command attention) ด้วยเหตุนี้ ผลกระทบโดยตรงส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นสัมพันธ์กับช่วงเวลาในระยะสั้น

2. ตัวแบบผลกระทบที่มีเงื่อนไข (conditional effects model) Perse เห็นว่าตัวแบบนี้เกิดจากตัวแบบผลกระทบอันจำกัดของสื่อ โดยตัวแบบผลกระทบที่มีเงื่อนไขให้ความสำคัญกับผู้ชมและอยู่บนพื้นฐานความคิดเรื่องการเลือกเปิดรับสื่อ (selective exposure, attention, perception and recall) และอิทธิพลทางสังคม ตัวแบบผลกระทบอันจำกัดเน้นความเป็นไปได้ของผลกระทบสื่อในขอบเขตของการตอกย้ำทัศนคติเดิมของผู้รับสาร โดยตัวแบบผลกระทบที่มีเงื่อนไขยอมรับว่า ผู้รับสารมีอำนาจที่จะหลีกเลี่ยงในการเปิดรับหรือปฏิเสธอิทธิพลจากสื่อได้ และผลกระทบจากสื่อไม่มีลักษณะตายตัว โดยผู้รับสารที่แตกต่างกันจะได้รับผลกระทบที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะได้รับเนื้อหาสื่อที่เหมือนกันก็ตาม

3. ตัวแบบการสั่งสมในระยะยาว (cumulative model) Perse เห็นว่าเป็นตัวแบบเกิดขึ้นจากการกลับมาของยุคผลกระทบอันทรงพลังของสื่อ โดยตัวแบบนี้มีจุดสนใจที่ความสอดคล้อง (consonance) และสารที่มีอยู่เหมือนกันในทุกรายการ การอธิบายผลกระทบสื่อว่าขึ้นอยู่กับเนื้อหาสื่อ โดยผู้ชมไม่มีอำนาจที่จะหลีกเลี่ยงจากเนื้อหาสื่อที่แพร่กระจายอยู่ในทุกรายการ ดังนั้น การเลือกเปิดรับจึงเป็นไปได้ ทุกคนจะได้รับผลกระทบตามวิถีทางของเนื้อหาสื่อที่เสนออย่างสม่ำเสมอไม่เปลี่ยนแปลง จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อการสร้างความจริงที่มีลักษณะธรรมดาสามัญ (generally reality - construction) และเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างแนบเนียน (subtle effects) โดยมีข้อสันนิษฐานว่า ผลกระทบเกิดจากระยะเวลายาวนานในการเปิดรับเนื้อหาที่นำเสนอเรื่องราวอย่างสม่ำเสมอในทุกสื่อและไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ในขณะที่ Hall (อ้างจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2547, น. 52 - 54) ปฏิเสธการมองว่าผู้รับสารมีลักษณะตั้งรับ (passive audience) ตามแนวทางการศึกษาเรื่องผลกระทบของสื่อทั้งสามแนวทางดังกล่าว ทั้งนี้ในการอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการเข้ารหัสความหมาย (encoding) และถอดรหัสความหมาย (decoding) Hall ได้เปรียบเทียบระหว่างการศึกษาดังกล่าวตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษากับแนวคิดที่มีอยู่กล่าวคือ ประการแรก การเปรียบเทียบรหัสของผู้ส่งสารและผู้รับสาร เขามีจุดยืน

ว่า ระบบรหัส (Code System) ของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ไม่จำเป็นต้องเป็นรหัสชุดเดียวกัน ประการที่สอง ผู้รับสารไม่ใช่กลุ่มคนที่มีลักษณะเนื้อเดียวกันหมด (Homogeneous Group) จะมีความแตกต่างกันระหว่างผู้รับสาร โดย Hall มีทัศนะว่า การจับกลุ่มของผู้รับสารจะสัมพันธ์กับ รูปแบบและความหมายของสาร (Forms and Meaning) ทั้งนี้ผู้รับสารจะมีการจัดเรียงตัวเป็นกลุ่มต่างๆ ตามเกณฑ์เนื้อหาสาร ซึ่งการรวมกลุ่มของผู้รับสารมิได้มีลักษณะหยุดนิ่ง แต่แปรเปลี่ยนอย่างสัมพันธ์ไปกับรูปแบบและความหมายของสาร ประการที่สาม การให้ความสำคัญกับการตีความ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่เชื่อเรื่องการเลือกการรับรู้ (Selective Perception) ซึ่งกล่าวว่า ผู้รับสารจะมีกระบวนการเลือกรับรู้ตั้งแต่ขั้นตอนของการเลือกเข้าถึง เลือกเปิดรับ เลือกตีความ และเลือกจดจำ ดังนั้น การรับรู้จึงมีปัจจัยด้านอัตวิสัย (Subjective Capacity) ของผู้รับสารเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก และสิ่งสำคัญที่ควรให้ความสนใจมากที่สุด คือ เรื่องการเลือกตีความของผู้ส่งสาร

ทัศนะใหม่ของ Stuart Hall ที่มีต่อผู้รับสาร ผู้ส่งสาร และสารของสื่อมวลชน

Stuart Hall (อ้างจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2544, น. 37) ได้แสดงทัศนะที่เขามีต่อ “ผู้รับสาร” ไว้ว่า ระบบรหัส (code system) ของผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่จำเป็นต้องเป็นรหัสชุดเดียวกัน ทั้งนี้เขาเห็นว่ามิเหตุผลมากมายที่ทำให้รหัสความหมายระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่ตรงกัน ไม่สอดคล้องกัน จนถึงขั้นขัดแย้งกัน เช่น ภูมิหลัง ประสบการณ์ ระดับการศึกษา อาชีพ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จุดยืนทางการเมือง เพศ อุดมการณ์ ฯลฯ โดยเขาได้ให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านอัตวิสัยของผู้รับสารในการตีความหรือถอดรหัสความหมาย ทั้งนี้ตามแนวคิดของ Hall (อ้างจาก Rojek, 2003, p. 97) ได้แบ่งจุดยืนในการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารออกเป็น

1. ผู้รับสารตีความหมายแบบรายการโทรทัศน์กำหนดเอาไว้ (preferred reading) โดยเป็นรหัสความหมายที่ครอบงำความคิดของคนในสังคม และเชื่อมโยงอยู่กับการให้คุณค่าจากมุมมองของชนชั้นนำ
2. ผู้รับสารตีความโดยมีการต่อรองความหมาย (negotiated reading) เป็นการตีความหมายของผู้รับสาร โดยมีการมีการปรับเปลี่ยนความหมายเสียใหม่ ซึ่งสัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้รับสาร หรือเป็นการตีความหมายหลักแต่อยู่บนเงื่อนไขบางประการ
3. ผู้รับสารตีความคัดค้านความหมายที่ผู้ส่งสารเข้ารหัสไว้ (oppositional reading) เป็นการตอบสนองของผู้รับสารโดยมีการให้ความหมายทางเลือก และแตกต่างจากความหมายที่ผู้ส่งสารเข้ารหัสความหมายไว้

ในส่วนของ “ผู้ส่งสาร” Hall (อ้างจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2544, น. 39-40) ได้ให้ทัศนะใหม่ต่อผู้ส่งสารไว้ว่า ผู้ส่งสารไม่ได้เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ส่งผ่านข่าวสารเท่านั้น (transmitter) หากทว่าเป็น “ผู้ที่ได้เข้ารหัส” (encode) ข่าวสารที่ส่งไปให้ด้วย เมื่อผู้ส่งสารได้ “ส่งสาร” ไปยังผู้รับนั้น เขาได้ทำงานสองอย่างไปพร้อมกัน คือ อย่างแรกเป็นที่เขาส่งไป คือ “ข่าวสาร” และอีกอย่างหนึ่งคือ “การติดตั้งรหัสการถอดความหมายสาร” ให้กับผู้รับสารไปด้วย โดยการใช้สื่อภาษา สื่อภาพ สื่อเสียง หรือสื่ออื่นๆ ทั้งนี้ Hall ได้อธิบายว่า เวลาที่ผู้ชมนั่งดูภาพหน้าจอโทรทัศน์นั้น เขาไม่ได้ตีความจากหน้าจอโทรทัศน์เท่านั้น แต่ในกระบวนการรับสาร ผู้ชมได้เรียนรู้หรือได้รับการติดตั้งรหัสความหมายไปด้วย นอกจากนี้บางรหัสที่ถูกติดตั้งมานั้น จะถูกนำเสนอราวกับเป็นธรรมชาติ (naturalized) ที่แทบจะตีความหมายได้โดยอัตโนมัติ โดยไม่ต้องเรียนรู้เลย ดังนั้น เขาจึงเห็นว่า ผู้ส่งสารจะสามารถกำหนดทิศทางของการถอดรหัสความหมายของผู้รับสาร โดยผ่านกระบวนการสร้างสารของสื่อโทรทัศน์

ในส่วนของ “สารของสื่อมวลชน” Hall (อ้างจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2544, น. 41) ได้ให้ทัศนะใหม่ต่อสารของสื่อมวลชนไว้ว่า “สาร” เป็นความเป็นจริงที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้น สารของสื่อมวลชนจึงไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หากมีแต่สารที่ถูกสร้างขึ้นเท่านั้น และทั้งในกระบวนการผลิตสารจากฝ่ายผู้ส่งสาร และในกระบวนการรับสารที่มีการตีความสอดแทรกอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ Hall (อ้างจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2543, น. 73-74) ได้กล่าวถึงลักษณะของสารหรือรหัสความหมายจากสื่อวิทยุและโทรทัศน์ (broadcasting code) ไว้ว่า เป็นรหัสที่มีกลุ่มผู้รับสารขนาดใหญ่เป็นผู้ใช้รหัสร่วมกัน กลุ่มผู้รับสารนั้นครอบคลุมผู้คนมากมายหลายประเภท ลักษณะของสารหรือรหัสความหมายจากสื่อวิทยุและโทรทัศน์ จึงหมายถึงสิ่งที่คนส่วนใหญ่มีอยู่ร่วมกัน และเป็นรหัสที่เชื่อมโยงผู้ใช้สัญญาเข้ากับสังคมของเขา ทั้งนี้ผู้ที่สร้างรหัสนั้นอาจไม่มีชื่อผู้สร้าง แต่มักจะมาในนามของสถาบัน ทั้งนี้สารหรือรหัสความหมายจากสื่อวิทยุและโทรทัศน์ จำนวนผู้รับสารจะเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะแหล่งกำเนิดสารในเวลาเดียวกันได้ 3 รูปแบบ คือ

1. ผู้รับสารจะเข้ามามีส่วนร่วมผ่านเนื้อหา (content) ในกรณีที่ผู้ส่งสารต้องการจะส่งสารให้แก่ผู้รับสารจำนวนมากๆ วิธีหนึ่งที่ทำได้คือ ต้องเอาเรื่องราวที่เป็นที่สนใจของคนส่วนใหญ่มาเป็นเนื้อหา นอกจากนี้วิธีการนำเสนอเนื้อหาก็คควรปรับให้เข้ากับอารมณ์ความรู้สึก ทัศนคติ และค่านิยมของสังคม

2. ผู้รับสารมีส่วนร่วมได้ในรูปแบบการตัดสินใจรูปแบบของข่าวสาร (form of message) หรือที่เรียกว่า “สูตรของการผลิต” เนื่องจากในรายการประเภทหนึ่งๆ ผู้รับสารจะมีความคาดหวัง

อยู่แล้วว่าจะต้องเริ่มต้นอย่างไร ดำเนินเรื่องและลงท้ายตอนจบเป็นอย่างไร ดังนั้น ผู้ส่งสารก็ต้องใส่รหัสของสารให้สอดคล้องกับความคาดหวังดังกล่าว

3. ผู้รับสารเข้าไปมีส่วนร่วมในเนื้อหาสารผ่านคำอธิบายในระดับของโครงสร้าง เริ่มจากข้อเท็จจริงที่ว่า สถาบันสื่อมวลชนเป็นสถาบันย่อยๆ ของสังคมใหญ่ ดังนั้น รหัสของสารในสื่อมวลชนย่อมมีความคล้ายคลึงกับสังคมโดยภาพรวม และความคล้ายคลึงกันยังดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากสถาบันสื่อมวลชนเองก็จะคัดเลือกเอาคนทำงานที่มีวิถีคิดเหมือนกับสถาบันเหล่านั้นเข้ามาทำงาน

นอกจากคำอธิบายดังกล่าวของ Hall ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคมใหญ่ โครงสร้างสถาบันสื่อมวลชน และผู้ส่งสารที่เป็นบุคลากรที่ทำงานอยู่ในองค์กรสื่อ กาญจนา แก้วเทพ (2543, น. 75) ได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับ “โครงสร้างของสังคม” ว่า อาจจะหมายถึงโครงสร้างความนึกคิดและอารมณ์ความรู้สึกของผู้รับสาร ดังนั้น จึงมีสายสัมพันธ์ที่แม้ว่าอาจจะมองไม่เห็นชัดเจนระหว่างโครงสร้างความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของผู้รับสาร (audience) โครงสร้างการใส่รหัสที่บรรจุอยู่ในเนื้อหาสาร (message) และโครงสร้างของสถาบันสื่อมวลชน (sender) กล่าวคือ บุคลากรที่ทำงานอยู่ในองค์กรสื่อก็มักจะนำเสนอเนื้อหาสารที่เป็นไปตามโครงสร้างวิถีคิดของผู้รับสาร ไม่ล้ำหน้าหรืออาจจะไม่ล้ำหลังเกินความนึกคิดของผู้รับสาร สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดของ Hall ดังกล่าว มาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์การสร้างหรือเข้ารหัสความหมาย “คนจน” โดยวิเคราะห์ผ่านตัวบทของรายการเกมโชว์ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่จะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

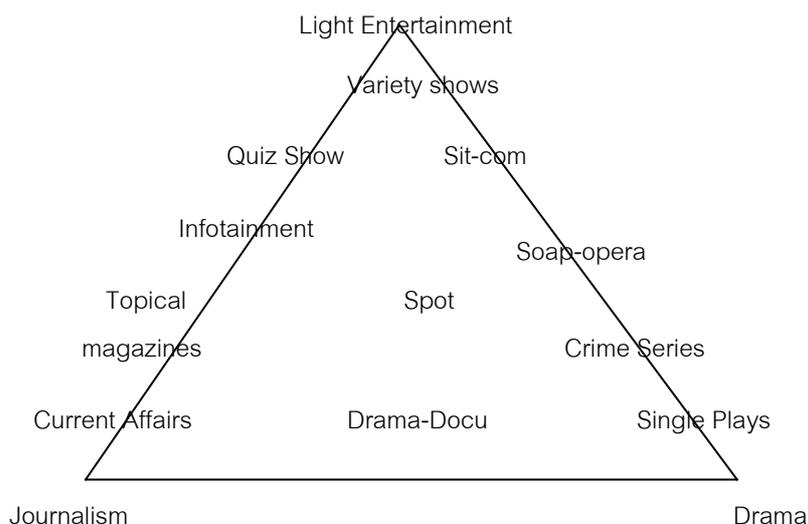
แนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับรายการเกมโชว์

“เกมโชว์” คือ รายการโทรทัศน์ประเภทหนึ่ง ที่มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การแข่งขัน และเงินรางวัล สำหรับรายการเกมโชว์ที่ปรากฏในรายการโทรทัศน์สามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

1. รายการแข่งขันตอบปัญหา (quiz show) เกมโชว์กลุ่มนี้มีเนื้อหาหลักในการตอบปัญหาสั้นๆ เพียงอย่างเดียวตลอดรายการ
2. รายการเกมโชว์ (game show) เป็นรายการที่มีรูปแบบการแข่งขันหลายๆ อย่างประกอบกัน เป้าหมายหลักของรายการจะเน้นไปที่ความบันเทิง โดยมีสาระความรู้เป็นเพียงส่วนเสริมเท่านั้น

ภาพที่ 2.4

แผนผังสามเหลี่ยมประเภทรายการต่างๆ ของ Gary Whannel
(อ้างอิง จาก ภาณุจนา แก้วเทพ, 2542, น. 311)

จากการวิเคราะห์รูปสามเหลี่ยมประเภทรายการของ Whannel (อ้างอิง ภาณุจนา แก้วเทพ, 2542, น. 311-312) ได้กล่าวถึงเอกลักษณ์ของรายการเกมโชว์ไว้ 2 ประการ คือ

1. รายการเกมโชว์มีลักษณะของเรื่องจริง (Non-fiction) มิใช่เรื่องแต่งขึ้นแบบละครหรือนวนิยาย ตัวบุคคลที่มาร่วมรายการต่างมีฐานะเป็นตัวจริง (social actors) ไม่ได้เพียงการแสดงตามบทที่เขียนไว้ ในขณะที่เดียวกันรายการเกมโชว์ยังมีคุณลักษณะของการเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นมา (Fiction) เช่น ฉากให้ห้องสตูดิโอ เกมที่เล่น กฎกติกาต่างๆ เหล่านั้นล้วนไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่บุคคลต้องเผชิญอยู่ในชีวิตจริง

2. รายการเกมโชว์ได้หยิบยืมรูปแบบการเล่าเรื่อง (Narration) มาใช้ ด้วยการมีการเปิดเรื่อง การดำเนินเรื่อง และต้องมีการลงท้าย อย่างไรก็ตามรายการเกมโชว์ได้สร้างเอกลักษณ์บางอย่างที่แตกต่างจากการเล่าเรื่องของละครหรือนวนิยาย คือ

- รายการเกมโชว์จะมีการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ชม (Address to audiences) ด้วยการดึงความสนใจของผู้ชมให้เข้ามามีส่วนร่วมกับทางรายการอยู่ตลอดเวลา
- ลักษณะขององค์ประกอบรายการ (Textual organization) ในการจัดความสัมพันธ์แบบกาลและเทศะ (space and time) ของรายการเกมโชว์จะต้องมีรูปแบบที่แน่นอน

- คุณลักษณะที่ขาดไม่ได้ คือ การแข่งขัน (competition) ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม อันเป็นลักษณะของรายการเกมโชว์

จากธรรมชาติที่คลุมเครือของรายการเกมโชว์ จึงได้รับความสนใจจากทั้งนักนิเทศศาสตร์ และนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา Levi-Strauss (อ้างจาก Fiske, 1987, p. 265) ได้ให้ความหมาย “เกม” ว่าเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม ที่เมื่อเริ่ม “เล่นเกม” ผู้แข่งขันจะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน หากแต่จบท้ายลงด้วยความแตกต่างระหว่าง “ผู้แพ้” กับ “ผู้ชนะ” โดย Levi-Strauss ยังได้กล่าวถึงจุดต่างระหว่าง “เกม” กับ “พิธีกรรม” ว่า เกมจะเปลี่ยนจากความเหมือนของผู้แข่งขันไปสู่ความแตกต่าง เช่นการเป็นผู้แพ้หรือผู้ชนะ ขณะที่พิธีกรรมจะเปลี่ยนจากผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่มีความแตกต่างกัน ให้มีลักษณะร่วมที่เหมือนกันเมื่อสิ้นสุดการประกอบพิธีกรรม ดังนั้น หัวใจสำคัญของเกมจึงอยู่ที่การแข่งขัน และการสร้างความแตกต่างระหว่าง “ผู้แพ้” และ “ผู้ชนะ” เมื่อสิ้นสุดเกมการแข่งขัน

สำหรับการศึกษารายการเกมโชว์ในยุคแรกๆที่ออกอากาศทางโทรทัศน์ คือ รายการเกมตอบปัญหา (Quiz shows) จากการศึกษารายการ Sale of the Century พบว่า มีโครงสร้างสลับระหว่างรูปแบบพิธีกรรม- เกม-พิธีกรรม กล่าวคือ เมื่อเริ่มต้นผู้ดำเนินรายการจะแนะนำผู้แข่งขัน โดยแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันในแง่ของชื่อ ครอบครัว อาชีพ งานอดิเรก จากนั้นจะเปลี่ยนเข้าสู่รูปแบบพิธีกรรม ทั้งนี้ปัจเจกบุคคลที่มีความแตกต่างกัน กลับถูกประกอบสร้างกลายเป็นผู้แข่งขันที่มีโอกาสเท่าเทียมกันในเกมการแข่งขัน ในกรณีนี้เราจะเห็นได้ว่า ปัจเจกบุคคลถูกประกอบสร้างให้เป็นผู้ที่มีทั้งความแตกต่าง ขณะเดียวกันกลับมีโอกาที่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ Fiske (1987, p. 266) เห็นว่าโครงสร้างรายการเกมตอบปัญหาดังกล่าว ผลิตซ้ำอำนาจผ่านระบบการศึกษาของสังคมตะวันตก โดยนักเรียนที่ร่วมการแข่งขันกับรายการ เริ่มต้นจากความเท่าเทียมกันในโอกาส จากนั้นผู้ที่มีความสามารถชนะการแข่งขัน สมควรที่จะได้รับเงินรางวัล และสถานภาพทางสังคม ทั้งนี้การยอมรับรูปแบบและชัยชนะจากการแข่งขันได้กลายเป็นเหมือนกับภาวะทางธรรมชาติ โดย Fiske เห็นว่า เป็นการจัดระบบทางชนชั้น ทำให้คนยอมรับความแตกต่างเรื่องความสามารถ รายได้ และอำนาจทางสังคม ซึ่งเป็นเรื่องการสร้างควมหมายทางวัฒนธรรมให้ดูราวกับเป็นภาวะทางธรรมชาติ

ในกรณีของประเทศไทย อภิญญา ตันทวีวงศ์ (2547, น. 360-363) ได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยรายการเกมโชว์ ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรายการที่ออกแพร่ภาพทางโทรทัศน์ในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 โดยอภิญญาได้แบ่งเอกสารที่เกี่ยวกับเกมโชว์ออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. ประวัติและพัฒนาการของรายการเกมโชว์ไทย ซึ่งในระยะแรกเป็นการเขียนขึ้นจากความทรงจำของผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิต

2. การศึกษาวิเคราะห์ตัวผู้ผลิต (Source) ซึ่งเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเกมโชว์ที่พบมากที่สุด โดยเน้นในด้านการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการผลิตว่า ผลิตรายการอย่างไรจึงเป็นที่นิยมจากผู้ชม หรือเป็นรายการที่มีรูปแบบใหม่ ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของสารนิพนธ์ปริญญาตรี ของคณะนิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ

3. การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างที่สำคัญของเกมโชว์ กลุ่มผู้ชมรายการ และค่านิยมที่ปรากฏในเนื้อหาของรายการ ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2544 มีอยู่เพียง 3 เล่ม ได้แก่ การวิเคราะห์รายการแข่งขันทางโทรทัศน์ ของอรนุช สูดประเสริฐ (2538) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังและวิวัฒนาการของรายการเกมโชว์ทั้งในระดับสากล และในกรณีประเทศไทย โดยมุ่งทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างรายการเกมโชว์ประเภทต่างๆ ทั้งประเภทที่เน้นสาระความรู้ เน้นความบันเทิง และทั้งสองส่วนควบคู่กัน รวมทั้งการศึกษาค่านิยมของสังคมไทยที่สะท้อนผ่านรายการเกมโชว์ ในขณะที่สมควร เจริญสุข (2539) ที่สนใจวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการเปิดรับและความพึงพอใจจากรายการเกมโชว์ทางโทรทัศน์ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร ที่ให้ความสำคัญกับวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการสนใจ ในงานเล่มที่สามเป็นวิทยานิพนธ์ของกาญจนา วิชาคุณ (2543) ที่ศึกษาเรื่อง การนำเสนอรูปแบบและเนื้อหาที่สนับสนุนสังคมและต่อต้านสังคม ที่ปรากฏในรายการเกมโชว์ทางโทรทัศน์ ผลจากวิจัยเล่มนี้พบว่า เนื้อหาในรายการเกมโชว์มีลักษณะของการสนับสนุนสังคม 14 รูปแบบ ได้แก่ การส่งเสริมการเรียนรู้ ความสามัคคี ความมีน้ำใจ ความช่วยเหลือ การส่งเสริมสังคม การส่งเสริมอาชีพ การส่งเสริมความรัก ความอดทน ความช่วยเหลือคนแปลกหน้า และความขยัน ขณะที่เนื้อหาต่อต้านสังคม 9 รูปแบบ ได้แก่ ความก้าวร้าว การแสดงออกทางเพศ ความรุนแรง การแก่งแย่ง ความคับข้องใจ ความโหดร้าย การหลอก การโกง และการเกียจงาน อีกทั้งยังมีเนื้อหาที่ไม่ใช้ทั้งสนับสนุนและต่อต้านสังคมอีก 1 รูปแบบ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ทั้งนี้กาญจนาพบว่า ดาราเป็นผู้ที่นำเสนอเนื้อหาการสนับสนุนสังคมมากที่สุด ขณะที่พิธีกรเป็นผู้ที่นำเสนอเนื้อหาการต่อต้านสังคมมากที่สุด และการนำเสนอเนื้อหาการต่อต้านสังคมถูกนำเสนอมากกว่าเนื้อหาสนับสนุนสังคม

ในช่วงเวลาต่อมา มีผู้ที่สนใจศึกษารายการเกมโชว์ในแง่มุมต่างๆ เพิ่มเติม อาทิเช่น สุรดา จรุงกิจอนันต์ (2544) สนใจศึกษาการนำเสนอความบันเทิงในรายการเกมโชว์ที่ออกอากาศในช่วงปี พ.ศ. 2543 ขณะที่ณัชชา ชุมเกษียณ (2545) ที่สนใจศึกษาทัศนคติ ความพึงพอใจของประชาชน และผลกระทบที่คาดหมายทางวัฒนธรรมของรายการเกมโชว์กำจัดจุดอ่อน หรือกรณีของมาริสสา อิมโอบิสสุ (2547) ที่สนใจสำรวจความคิดเห็นของผู้ชมรายการที่มีต่อการจับรางวัลชิงโชคในรายการเกมโชว์ทางโทรทัศน์

จากการทบทวนเอกสารดังกล่าว เห็นได้ว่า ความสนใจเกมโชว์ในฐานะประเด็นทางวิชาการโดยเฉพาะกรณีของประเทศไทยยังมีอยู่จำกัด ทั้งในแง่ปริมาณชิ้นงานและประเด็นการศึกษา โดยเฉพาะที่ผ่านมายังไม่มีงานวิจัยที่สนใจศึกษาประเด็นเรื่องภาพตัวแทนคนจน หรือการสร้างความหมาย “คนจน” ผ่านตัวบทรายการประเภทเกมโชว์ ทั้งนี้กาญจนา แก้วเทพ (2547, น. 18) ได้ให้คำอธิบายถึงเหตุผลที่ “ความบันเทิง” เป็น “ม่านอกสายตา” ของโลกวิชาการ เนื่องจากว่า มาตรการแบ่งประเภทรายการของสื่อทั้งหมดที่แบ่งเป็นสองประเภท ได้แก่ ประเภทแรก การเป็นเรื่องจริง (Non-Fiction) ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญคือ จินตนาการและความบันเทิง ประเภทที่สอง การเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น (Fiction) ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญคือ ความจริงและความตึงเครียด ซึ่งนอกเหนือจากการจัดประเภทแล้ว ยังมีการจัดลำดับคุณค่าที่แตกต่างกันระหว่างรายการสองประเภทดังกล่าว แน่นนอนว่า รายการข่าวหรือสารคดีย่อมมีคุณค่ากว่ารายการบันเทิง รวมทั้งรายการเกมโชว์

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาหน้าที่ของเกมโชว์ตามความคิดของ Fiske (1987, p. 227) จะเห็นได้ว่า รายการประเภทเกมโชว์เป็นมากกว่ารายการที่ให้ “ความบันเทิง” กับผู้รับสาร ซึ่ง Fiske ได้กล่าวถึงเบื้องหลังของ “ความบันเทิง” หรือ “ความรื่นรมย์” จากเกมการแข่งขันว่า เป็นกระบวนการกำหนด “ความหมาย” ให้กับโลกรอบตัวของผู้รับสาร กล่าวคือ

1. เกมกับหน้าที่ควบคุมทางสังคม (social control) โดยผู้รับสารจะรับรู้ถึงการปฏิบัติตัวของตนเองในสังคม และเนื้อหารายการเกมโชว์จะกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับชนชั้นที่แตกต่างกัน

2. เกมกับหน้าที่ประกอบสร้างสังคมลำดับชั้น (ordered world) ผู้รับสารมีการอ่านความหมายการ “เล่น” เกม ซึ่งเป็นการสร้างสังคมลำดับชั้น และตอกย้ำตำแหน่งแห่งที่ของผู้รับสารให้ต้องอยู่ใต้อำนาจของชนชั้นอื่น โดยรับรู้ผ่านเกมการแข่งขัน ที่ผู้เล่นเกมต้องยอมรับกติกาการแข่งขันในรายการเกมโชว์ ทั้งนี้รายการเกมโชว์อาจสร้างขึ้นมาให้สอดคล้องกับกฎระเบียบการปฏิบัติงานของผู้รับสารในโลกความเป็นจริง

3. เกมกับหน้าที่ในการสร้างความหมายร่วมกันให้กับผู้ชม (shared meaning) รายการเกมโชว์ได้แบ่งความรู้ และอำนาจ ที่นำไปสู่การสร้างความหมายร่วมกันของผู้คนในสังคม

4. เกมกับหน้าที่สร้างสังคมในอุดมคติของระบบทุนนิยม (utopia of capitalism) รายการเกมโชว์มีการใช้ความปรารถนาของผู้รับสารในมิติทางเศรษฐกิจ และผู้ผลิตตอบสนองความต้องการนั้นผ่านเงินรางวัลในรายการเกมโชว์

จากการทบทวนเอกสารดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า ตามแนวคิดของ Whannel ที่กล่าวถึงรายการเกมโชว์ว่าได้หยิบยืมรูปแบบการเล่าเรื่อง (Narration) และกาญจนา แก้วเทพ (2542,

น. 315) ที่เสนอให้ใช้เกณฑ์การวิเคราะห์รายการเกมโชว์ตามองค์ประกอบของตัวรายการเกมโชว์เอง ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวความคิดดังกล่าว ในการสร้างเกณฑ์การวิเคราะห์รายการเกมโชว์ ทั้งนี้จากการสังเคราะห์เกณฑ์วิเคราะห์การเล่าเรื่องจากงานของนักวิชาการ และนักวิชาชีพด้านการสื่อสารและการละครหลายเล่ม ได้แก่ Vladimir Propp (อ้างจาก Berger, 1997, pp. 24-30) สดใส พันธุมโกมล (2537) วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2538) กาญจนา แก้วเทพ (2542, น. 314-319) ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์การวิเคราะห์ตัวบทรายการเกมโชว์สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีดังนี้

1. การวิเคราะห์หน้าที่ของตัวละคร (function of character) เป็นการวิเคราะห์การกระทำของตัวละคร (action of character) หรือผลที่ต่อเนื่องกันของการกระทำของตัวละคร (consequences of action) ในที่นี้ได้แก่ ผู้แข่งขัน ผู้ดำเนินรายการ ข้าราชการที่เป็นผู้มอบเงินรางวัล และกองเชียร์ ทั้งนี้ผู้วิจัยสนใจวิเคราะห์ตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนจบเรื่อง โดยมีประเด็นที่ต้องพิจารณา คือ การกระทำที่ตัวละครหลีกเลี่ยงไม่ได้ และชุดการกระทำที่เชื่อมโยงกัน

2. การวิเคราะห์ตัวละคร (character) โดยพิจารณาถึงการสร้างตัวละครที่เป็นคนจน ได้แก่ การวางลักษณะนิสัยของตัวละครคนจน (character) การกำหนดความต้องการ/เป้าหมายในชีวิตของตัวละครคนจน (objective) การแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครคนจน (emotion) รวมถึงทัศนคติที่ตัวละครคนจนมีต่อโลก ตนเอง และผู้อื่น

3. การวิเคราะห์ความขัดแย้ง (conflict) โดยมีประเด็นในการวิเคราะห์ คือ การต่อสู้ปะทะกันภายในจิตใจของคนจน และการต่อสู้ปะทะกันภายนอกของฝ่ายที่อยู่ตรงข้ามกับคนจน

4. การวิเคราะห์แก่นของเรื่อง (theme) เป็นการวิเคราะห์ลักษณะหนึ่งทางธรรมชาติที่ตัวละครคนจนได้เรียนรู้จากประสบการณ์เกิดเป็นข้อสรุปบางอย่างให้กับชีวิตตน โดยมีประเด็นที่ต้องพิจารณา คือ ขอบเขตของเรื่องและการแสดงออกของตัวละครคนจน สถานการณ์ในเรื่อง ปฏิกริยาโต้ตอบของตัวละครคนจนต่อสถานการณ์ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครคนจน

5. การวิเคราะห์มุมมองของการเล่าเรื่อง (point of view) เป็นการวิเคราะห์ถึงการวางตัวเองไว้ของผู้เขียนบทหรือผู้ดำเนินรายการ ซึ่งทำให้มองเห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากมุมที่วางไว้ โดยมีประเด็นที่ต้องพิจารณา คือ ใครคือผู้เล่าเรื่อง ใครคนนั้นเกี่ยวข้องกับกรเล่าเรื่องอย่างไร หรืออยู่ในฐานะอะไรเมื่อเล่าเรื่อง และจุดยืนในการเล่าเรื่อง ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ถึงวิธีคิดที่อยู่เบื้องหลังในการเล่าเรื่อง

6. การแข่งขัน (competition) เป็นองค์ประกอบหนึ่งของรายการเกมโชว์ที่ขาดไม่ได้ ในรายการเกมโชว์ โดยผู้วิจัยมีประเด็นพิจารณา คือ วิธีการแข่งขัน และรางวัลจากการแข่งขัน

7. การสื่อสารผ่านภาพ (Visual image) เป็นผลิตรหัสความหมาย (code) ผ่านการใช้ภาพในลักษณะ โดยผู้วิจัยกำหนดประเด็นการวิเคราะห์การให้ความหมาย “คนจน” ผ่านการสื่อสารด้วยภาพ 3 ลักษณะ ได้แก่ การกำหนดกรอบของภาพ การเคลื่อนไหวของกล้อง และการใช้เทคนิคพิเศษ

8. การจัดระบบกาลเทศะ (Time and space) time and space) เป็นการวิเคราะห์ความหมาย “คนจน” ผ่านการแบ่งซอยย่อยเป็นช่วงเวลาต่างๆ ช่วงเวลาที่จัดแบ่งช่วงเวลาย่อยถูกนำมาจัดระบบ ให้มีโครงสร้างแบบที่มีการเคลื่อนไหวสลับกับการขัดจังหวะ (flow and interruption)

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “ภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์” ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดภาพตัวแทนของ Stuart Hall และแนวคิดเรื่องการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม โดยภาพตัวแทนเป็นกลไกที่เชื่อมโยงระหว่างโลกความจริงว่าด้วย “คนจน” กับระบบความหรือแผนที่ความคิด และชุดของสัญญาณ ในส่วนของรายการเกมโชว์ได้สร้างหรือเข้ารหัสความหมาย “คนจน” ผ่านองค์ประกอบการเล่นเรื่องและองค์ประกอบรายการเกมโชว์ ขณะที่ผู้รับสารคนจนมีการตีความหรือถอดรหัสความหมาย “คนจน” ผ่านประสบการณ์ทางสังคมของตน ทั้งนี้คนจนในโลกความเป็นจริงมีการสร้างความหมาย “คนจน” ผ่านการปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน ที่ได้ติดตั้งความหมาย “คนจน” ไว้ก่อนแล้ว ทำให้เกิดการตีความหรือถอดรหัสความหมายในลักษณะที่ตรงตามกับผู้ส่งสารเข้ารหัสไว้ หรือเกิดการต่อรองและคัดค้านรหัสความหมายที่ผู้ส่งสารเข้ารหัสไว้สรุปให้เห็นดังแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 2.5
กรอบแนวคิดการวิจัย

